FISCALE OCTROOIEN EN PACHTEN TE GENT

NA 1750 * (DEEL I)

door

P. LENDERS

Tegen het einde van het Ancien Régime vermeerderd en versterkt de centrale overheid haar tussenkomst in het leven van de gewestelijke en stedelijke administraties. Terzelfder tijd nemen ook de ondergeschikte besturen hun taak meer ter harte, o.m. nemen zij een aantal opdrachten van publieke aard zelf ter hand. Dit komt duidelijk tot uiting en treft in Vlaanderen misschien het meest in het domein van de fiscaliteit en bij het innen van de taksen. Wellicht gebeurt deze evolutie niet alleen onder druk van Brussel, maar spelen algemeen-Europese gedachtenstromingen en de ontwikkeling van eigen land hier een rol.

Het zich sterker affirmeren van de regering op regionaal en lokaal vlak was niet noodzakelijkerwijze gebaseerd op veranderingen van grondwettelijke aard zoals in Vlaanderen in 1754-1755, ook niet steeds op nieuwe regeringsprincipes zoals die van het verlichte despotisme. In een aantal gevallen was de nauwere inmenging van de regering slechts de resultante van een activeren van sluimerende instellingen die — vooral in de Spaanse tijd — tot formalisme vervallen waren en een nieuwe, aangepaste inhoud kregen. Interessante voorbeelden van deze revalidatie van de overheidstussenkomsten zijn de vorstelijke vergunningen of octrooien voor het heffen van belastingen in steden en op het platteland en de tussenkomst van de regering in de inning der accijnzen via het onderzoek en de goedkeuring van de pachtcontracten.

Beide instellingen — fiscale octrooien en pachten — beroerden vóór 1750 de regering praktisch niet. Formalistische toestemmingen werden zonder moeite of onderzoek gegeven. Het gebeurde zelfs dat de instem-

(*) *Gebruikte afkortingen*: ALA: Archief van het Land van Aalst in het Rijksarchief te Gent; BN: *Biographie Nationale éditée par l'Académie royale de Belgique*. 39 dln., Brussel, 1866 en vlg.; CAPB: Chancellerie Autrichienne des Pays-Bas in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; CGG: Conseil du gouvernement général in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; D: decreet; G.R.: Geheime Raad (Oostenrijkse periode) in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; JAS: *Jointe des administrations et des affaires des subsides*, in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; NWB: *Nationaal Biografisch Woordenboek*. 8 dln., Brussel, 1964 en vlg.; OPBA: *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, 3e série, 1700-1794. 15 dln., Brussel, 1860-1936; P: *Extrait de Protocol of consulte*; Pl.v.Vl.: *Placcaertboeken van Vlaenderen*. Dl. III, 2 vol., Gent 1685. Dl. IV, 3 vol., Brussel, 1740. Dl. V, 2 vol., Gent, 1763. Dl. VI, 3 vol., Gent, 1786; RK: Rekenkamer berustende in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; R.v.Vl.: Raad van Vlaanderen berustend in het Rijksarchief te Gent; SAG: Stadsarchief te Gent; SEG: Secrétaire d'état et de guerre berustend in het Algemeen Rijksarchief te Brussel; St.v.Vl.: Staten van Vlaanderen berustend in het Rijksarchief te Gent.

ming van de vorst voor een nieuw fiscaal pachtcontract niet eens gevraagd werd. Vanaf het midden van de achttiende eeuw kwam daar verandering in. De centrale overheid werd zich meer bewust van haar taak tegenover de gemeentelijke en gewestelijke besturen.

Die bewustwording van de regeringsinstanties werd na korte jaren gevolgd door een activering van de rol der ondergeschikte besturen. In de schepenbanken uit zich de meer actieve inzet van de magistraat en zijn groeiende inmenging in het openbare leven, soms ten koste van de gerechtelijke taken zoals te Brugge in 1765¹. Deze laatste komen meer en meer in de handen van de groep pensionarissen, die hiervoor het voorbereidende technische werk doen. Op deze algemene evolutie bij de ondergeschikte besturen wijzen o.m. de speciale attributies, die sommige schepenen in hun stad krijgen zoals te Brussel, te Namen, te Bergen, de tussenkomst van regionale en lokale gezagsinstanties bij veepestepidemieën, hun zorg voor het pauperisme, voor de organisatie van een vernieuwd gevangeniswezen, voor de aanleg van steenwegen e.d. Karakteristiek is in Vlaanderen tevens het aansturen op een verlaten van de fiscale pachten en het in eigen handen nemen van het innen der taksen.

Deze bijdrage wil een gevalstudie zijn, toegespitst op Gent. Wij zouden ons daarbij willen beperken tot één aspect van de stedelijke administratie: de fiscale octrooien en pachten. Het verlengen van de vergunning taksen te heffen en de inningswijze raakten veelal de fiscaliteit niet inhoudelijk, maar zijn toch niet zonder belang om de evolutie van het bestuur te onderkennen. Te Brussel liet de regering zich vanaf 1764 helpen door een technische commissie, de Junta voor Besturen en Beden. Ook te Gent richtte het College van de Keure een dergelijke commissie op: de drie „comités” die elkaar vanaf 1769 opvolgden. Dit waren commissies, die de zorg voor de financiën en de fiscaliteit toegewezen kregen en een grote technische vaardigheid ontwikkelden.

1. DE FISCALE OCTROOIEN

Aan de basis van de stedelijke of gewestelijke fiscaliteit lag in de Zuidelijke Nederlanden steeds een vorstelijke vergunning. Zij werd geschonken in een octrooi. In het algemeen was een octrooi het verlenen van een recht, dat ressorteerde onder de domaniale of regale macht van de soeverein. Privileges, genaden, exempties en vergunningen van allerlei aard werden op deze manier verleend. Men kent octrooien voor het aanleggen van steenwegen en kanalen, voor het zich toeëigenen van goederen door een dode-hands-instelling, voor het inleggen van regelmatige vervoerdiensten, het introduceren van nijverheden, het toepassen van uitvindingen, het aangaan van leningen door openbare besturen, genaden bij rechterlijke uitspraken enz. Fiscale octrooien waren toelatingen, in naam van de vorst geschonken, om belastingen te heffen, die gestemd waren door gevestigde en als representatief beschouwde lichamen van staten,

(1) Y. VANDENBERGHE, *Jacobijnen en Traditionalisten. De Reacties van de Bruggelingen in de Revolutietijd (1780-1794)*. Brussel, 1972, blz. 4.

steden, kasselrijen of dorpen. Zulke octrooien waren nooit algemeen, doch steeds specifiek, d.w.z. dat zij de accijnzen en hun aanslagvoet duidelijk omschreven. De Junta voor Besturen heette ze dan ook in verband met Gent: *le répertoire des revenus de la ville de Gand au point qu'il renferme un tarif des droits que la ville lève sur la plupart des denrées qui font l'objet d'un commerce de consommation quelconque*². Zij werden slechts voor een beperkte tijdsduur verleend, maar konden steeds verlengd worden. De reden van deze beperking lag vooral in het „recognitierecht” (*reconnaissance*), een eenmalig of jaarlijks te betalen som geld, die de erkenning betekende van de vorstelijke soevereine macht en haar blijvend recht van toezicht³.

De machtiging om bepaalde rechten of accijnzen te heffen lag ook steeds vervat in de „acte-acceptatie” van de bede. Deze acte-acceptatie was de vorstelijke aanvaarding van de door de Staten gestemde bede. Hierin werden eventueel de politieke voorwaarden ingewilligd die door de Staten gesteld waren voor het inleveren van de bede. Tevens werd de vergunning verleend om de nodige gelden via taxatie — of desgevallend via ontlening — te heffen. Hiervoor werd niet steeds een „recognitiegeld” bepaald⁴.

1.1. Octrooien en fiscaliteit te Gent

De stedelijke fiscaliteit bestond in belangrijke mate uit onrechtstreekse taksen of accijnzen. Te Gent sloegen de voornaamste consumptiebelastingen op bier, wijn en brandewijn, op vlas, vis, zout en tabak, op textiel, hout en steenkool, op invoer in de stad van alle produkten, die niet in de stad vervaardigd waren (het pondgeld), op het emigreren van personen en hun bezittingen (het issuerecht), e.d. Deze laatste heffing werd weleens als een rechtstreekse belasting aangezien. De heffing van deze taksen werd door een vorstelijk octrooi toegestaan. Zij heetten daarom „*deniers d'octroi*”.

Daarnaast bestonden er belastingen op gebouwen en eigendommen: het huisgeld. Daar met de opbrengst van deze taks de bede moest be-

(2) JAS 762 : P 27 april 1772.

Bij de bezetting van ons land door Franse troepen is een van de belangrijke inlichtingen die gevraagd worden een copij van het fiscaal octrooi der steden. Cfr. ordonnantie van Lodewijk XV van 10 januari 1747 in OPBA, dl. VI, blz. 286-287.

(3) Zie E. POULLET, *Les constitutions nationales belges de l'ancien régime à l'époque de l'invasion française de 1794*. Brussel, 1875, blz. 428 en 474-475. Een synthetisch overzicht over de fiscale octrooien vindt men bij L.P. GACHARD, *Notices historiques sur l'ancienne législation concernant les octrois*, in J.B. NOTHOMB, *Rapport sur les octrois communaux*, dl. IV, Brussel, 1845, blz. 11 sqq.

(4) Door het reglement van 19 september 1614, art. 5, was een fiscaal octrooi zonder tijdslimiet geschonken aan de Staten van Vlaanderen: *Les moyens ayant présentement cours audit pays ... seront continués pour la levée des deniers nécessaires au payement de nos dites aides et autres nécessités audit pays.* Pl.v.Vl., dl. V, blz. 347. De stad Kortrijk kreeg de bevestiging van een dergelijk onbeperkt recht in 1754: „On continuera de lever tous les droits, accises et impositions qu'on est accoutumé de lever ... sans qu'ils aient besoin d'autre octroi que le présent règlement.” Ibid., dl. V, blz. 425. Gent genoot dit voordeel niet.

taald worden, werd de heffing toegestaan door de „acte-acceptatie” van de bede.

De stad Gent had natuurlijk nog andere inkomsten, waarvoor geen vergunning nodig was, zoals de opbrengst uit het gebruik van stedelijke eigendommen, van het recht op vissen in de stadswateren, van het verkopen van officiën, van boeten door de schepenbank uitgesproken enz...

De stedelijke fiscaliteit van Gent vond haar oorsprong ver in de middeleeuwen. Het octrooi van 1504 geeft een overzicht van de waaier der „imposten”. De zestiende eeuw, o.m. de jaren 1540 en 1543, zag de invoering van nieuwe accijnzen. In het begin van de zeventiende eeuw — in 1613 en 1621 — was de belastingsdruk verzwaard en voor sommige accijnzen verdubbeld. Deze aanpassingen waren de uitdrukking van de last, die de Tachtigjarige Oorlog meebracht. Nadien, tijdens de oorlogen met Frankrijk, waren weer nieuwe heffingen ingevoerd⁵.

In menig opzicht was de zeventiende eeuw een tijd van slordig en nalatig bestuur. Bijdehandse burgers letten op deze onvolkomenheden, vooral wanneer het hun fiscale verplichtingen betrof. Circa 1670 waren een aantal onder hen in processen met de stad gewikkeld. Zij weigerden accijnzen te betalen onder het beding dat de heffingen ongeoorloofd waren, omdat er geen verlenging van de octrooien aan de vorst was aangevraagd. Op dat ogenblik kende Gent nog meerdere fiscale octrooien, die de heffing van een enkele accijns of van een bepaalde groep taken toelieten en, zoals men weet, was de vorstelijke vergunning essentieel voor de inning van de belastingen. Onder de druk van deze omstandigheden werden alle stedelijke taxaties in één document samengebracht en opgenomen in het vorstelijk octrooi van 15 oktober 1672. Dit moest de stad een *sanatio in radice* bezorgen en beantwoordde aan een plan van rationalisatie. Het moest voorkomen dat de stad in de toekomst de verlenging van een of andere heffing zou vergeten aan te vragen. Het had een looptijd van twaalf jaar.

De achttiende-eeuwse fiscaliteit ging voor het grootste deel terug tot de regeling van 1672. Vanaf 1683-1684 had de stad de hernieuwing van haar octrooi meestal voor een duur van 15 jaar bekomen⁶. Zo was op 20 oktober 1744 het stedelijk fiscaal octrooi voor vijftien jaar verlengd met terugwerkende kracht tot 1742. Ook nu nog moest een administratieve slordigheid hersteld worden! Een nieuwe verlenging voor 15 jaar werd op 9 juli 1757 verleend. De jaarlijks te betalen recognitie bleef daarbij vastgesteld op fl. 600, „*un taux infiniment bas*” oordeelde in 1772 de Junta der Besturen⁷.

(5) Zie de historiek van de Gentse fiscaliteit in JAS 781: *Etat de la situation de la ville de Gand*. Zie ook JAS 779: P. 8 maart 1765.

(6) L. MONTIGNY, *Notice historique sur les impôts communaux de la ville de Gand avant l'occupation française*. In J.B. NOTHOMB, o.c., dl. IV, blz. 374-376. Zie ook JAS 778.

(7) JAS 762: P 27 april 1772; 778: octrooi 20 oktober 1744, *Generaele Lijste van alle Geëxempteerden*. G.R. 276 B: P. 18 december 1745. Het recognitierecht, dat Gent jaarlijks moest betalen, en erg gematigd was, vergelijkte men met dat van de Staten van Vlaanderen, die elk jaar een erkenningsrecht van fl. 100.000 moesten

Niet alleen de stad Gent maar ook de centrale overheid had zich in deze aangelegenheid nalatig getoond. Heel wat verlengingen waren geruime tijd na het verstrijken van het vorig octrooi uitgevaardigd met een rechtvacuüm als gevolg. Maar er waren ergere dingen gebeurd: er waren gewoonten ingeslopen waarmee een bewuste soevereine macht geen vrede kon nemen. In sommige vorstendommen als Brabant, Gelder, Henegouwen was het zo ver gekomen dat de provinciale justitieraden toelating gaven tot het heffen van taksen. Zij deden dit weliswaar in naam van de vorst, maar buiten de participatie of het medeweten van de regering. De Junta voor de Auditie van de Rekeningen (1749-1764) en nog meer de Junta voor Besturen en Beden trokken deze zaak tot zich en herstelden veel knoeiwerk of onachtzaam toezicht. Zij werkten dan voor de Geheime Raad, die de expeditie van de beslissingen bleef bewaren⁸.

1.2. De verlenging van de octrooien na 1749 in een nieuw perspectief

Vanaf 1749 — het jaar van de oprichting van de Junta voor de Auditie van de Rekeningen — werd de vernieuwing van de octrooien een gelegenheid, die de regering aangreep om de fiscale wetgeving van stad en gewest naar inhoud en vorm te onderzoeken. Gent ondervond dit bij de vernieuwing van zijn octrooi in 1757.

1.2.1. Het octrooi van 1757

Te Gent, evenmin als elders, was de formulering van de fiscale wetgeving vóór het midden van de achttiende eeuw zo duidelijk dat zij geen afwijkende interpretatie toeliet. Sommige belastingsplichtigen hadden zich met veel acribie en spitsvondigheid op de studie van de fiscale wetgeving toegelegd. In bepaalde gevallen weigerden zij de accijsrechten te betalen en beriepen zich hiervoor op de tekst van de stedelijke ordonnances. Hun verzet sloeg veelal op kleinigheden of onduidelijkheden. Zo waren inadequate uitdrukkingen voor de stad meer dan eens een bron van problemen. Daar de stedelijke belastingspachters de interpretatie van de onwilligen niet aanvaardden, waren er heel wat processen ontstaan, waarbij de recalcitrante burgers hun stelling nog al eens met succes verdedigden. Aanvankelijk had de stad gereageerd door aan de regering een speciale bekrachtiging te vragen van alle heffingen. Dit was o.a. haar houding nog geweest in 1755, maar dit had geen klaarheid gebracht⁹.

betalen. Zie P. PYCKE, *Réponse aux réflexions sur les finances de la Flandre*, RUG, Bibliotheek, hs. 2894, fol. 2. Het Land van Aalst moest bij verlenging van zijn fiscaal octrooi voor 70 jaar in 1755 een globale storting doen van fl. 100.000. Zie JAS 56, fol. 36. Het stadje Bouvigne moest eerst 1/100, daarna 1/50 als *reconnaissance annuelle* betalen. Zie JAS 25, fol. 100-101, 116.

(8) Over de betwisting tussen de Geheime Raad en de Raad van Financiën betreffende de bevoegdheid voor het verlenen van fiscale octrooien zie L.P. GA-CHARD, *o.c.*, blz. 25-28.

(9) G.R. 276 A : P 6 september 1755.

In 1755 was echter raadsheer H. de Wavrans (1716-1776) van de Raad van Vlaanderen tot regeringscommissaris voor de controle van de stedelijke boekhouding benoemd. In 1757, bij de vernieuwing van het stedelijk fiscaal octrooi, werd hem door de regering om advies gevraagd. Hij wees er in zijn antwoord op dat de stad met onnoemelijk veel rechtsgedingen over duistere punten zat en er veel geld mee verloor. De regeringscommissaris stelde daarom zeer concrete verduidelijkingen voor en vroeg ze op te nemen in het octrooi. Zij betroffen geen verandering in de fiscaliteit doch alleen ophelderingen van duistere punten betreffende het kraangeld, het boterrecht, de kaasaccijns, de taks op het varkensveevoeder, het z.g. swijnaete, en het pondgeld. In Brussel werd de tekst van de heffingen dan ook zorgvuldig geamendeerd. Bij de hernieuwing van het octrooi in 1757 was de fiscale wetgeving van Gent uitgeweid tot een document van 101 bladzijden.

Wat stedelijke functionarissen niet aankonden wegens hun al te exclusieve juridische opleiding en belangstelling, werd nu gerealiseerd door een buitenstaander, controleur van de Gentse financiën en fiscaliteit, die daartoe gedelegeerd was door de centrale regering, raadsheer H. de Wavrans. Voor de rest was het octrooi van 1757 zeer traditioneel: het verlengde de vergunning voor het heffen der taksen met 15 jaar¹⁰.

1.2.2. De octrooien van 1772, 1773 en 1774

Bij de volgende verlenging der taksheffing was er in de stad zelf reeds heel wat voorbereidend werk gedaan. Zij greep plaats in de periode, die in de Gentse geschiedenis bekend staat als die der comités of commissies voor financiën.

Men kent er drie die elkaar opvolgen: een commissie voor de inventarisatie van instellingen en toestanden (1769-1770), een voor de hervorming van de financiën (1771-1780) en een voor het beheer der stedelijke gelden (1780-1788). De eerste commissie was samengesteld uit een kleine groep actieve schepenen met als opdracht een inventarisatie van de stadsmiddelen en het opstellen van een diagnose. Voorschepen Vilain XIII (1712-1777) had hierin het middel gezien om de rationalisatieplannen van de in 1768 aangestelde magistraat in goede banen te leiden. Hij herinnerde zich dat hij in 1754-1755 met veel succes iets dergelijks op provinciaal niveau ondernomen had. De gevolmachtigde minister von Cobenzl vond het een ideale oplossing en had door het decreet van 4 augustus 1769 de instelling van deze commissie laten bevestigen. Het werk, dat deze commissie op een bewonderenswaardige wijze realiseerde, ligt vooral vervat in de *Mémoire des députés des échevins de la Keure de*

(10) G.R. 276 B: de Wavrans aan Geheime Raad 8 mei 1757. P 22 juni 1757 en dossier. Vijftien jaar later waren alle onduidelijkheden nog niet verdwenen en fiscaal Dierickx zou opnieuw adviseren: „Il est très intéressant au bien être de la ville qu'il y a une règle claire sur l'étendue et les bornes des droits et impôts, qui lui sont accordés, pour faire cesser tous les procès et difficultés qu'elle a dû essuyer en différentes occasions à cet égard." G.R. 276 B. Over H. de Wavrans zie J. LEFEVRE in B.N.. dl. 37, blz. 827-829.

*Gand, nommés en conséquence du décret de Son Altesse Royale du 4 août 1769*¹¹.

Eenmaal het rapport opgesteld, was de taak van de inventarisatiecommissie ten einde. Enkele maanden nadien, in 1771, bekwam Vilain XIII van het college van de Keure dat een nieuwe commissie werd opgericht met als doel de voorgestelde hervormingen te realiseren. Zij bestond uit dezelfde drie schepenen, en werd aangevuld door twee andere. Bij decreet van 5 februari 1774 keurde de regering de commissie goed. Zij zou een doorslaggevende rol spelen in de sanering van de Gentse financiën¹². Toen haar taak in 1780 volbracht was, werd zij opgeheven. In haar plaats kwamen in het college van de Keure vier schepenen, die elk leider werden van een departement: financiën, personeel, openbare werken en documentatie. Zij vergaderden regelmatig in commissie¹³.

Tijdens de woelige maanden vóór de Brabantse Revolutie werd ook deze instelling opgeheven. Wel moesten enkele schepenen controle uitoefenen op de boekhouding, maar zij mochten hierover niet meer gemeenschappelijk beraadslagen. Het resultaat was dat het financieel beheer weer verviel tot de toestanden van vóór 1769 en dat men bij de Restauratie tot heroprichting van gespecialiseerde schepenambten besloot¹⁴.

Reeds in 1769-1770 had de inventarisatiecommissie de aandacht gevestigd op de vervaldatum van het fiscale octrooi, nl. 1772. Zo kwam het dat de stad zich al vroeg tot de regering wendde om een verlenging van de fiscale heffingen te bekomen. Zij had een looptijd van 15 tot 20 jaar aangevraagd. Normalerweise stelde deze periode geen problemen. Nu verliep de vergunning echter niet meer met dezelfde vanzelfsprekendheid van voordien. Sinds de Junta der Besturen was opgericht, werden alle soortgelijke aanvragen met grote nauwkeurigheid onderzocht. Bijkomende informatie werd gevraagd over een aantal punten. Tenslotte werd de verlenging slechts voor één jaar toegestaan.

De reden van deze terughoudendheid lag niet bij enig wantrouwen t.o.v. het Gentse stadsbestuur, maar wel bij de vaste overtuiging dat de nieuwe regeringscommissaris, raadsfiscaal J. Dierickx (1721-1798)¹⁵, zijn synthesesrapport over Gent binnen afzienbare tijd zou indienen en de Junta op de hoogte zou brengen van de Gentse toestanden en structuren.

(11) JAS 779 : P 4 augustus 1769 en dossier. SAG 102/33, n° 53 ; 107/25, fol. 171-191 ; 527/2 en 3. Zie ook M. HEINS, *Gand, sa vie et ses institutions*, dl. II, Gent, 1918, blz. 141 en 148-149 ; V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1930, blz. 274 vermeldt de commissie van 1769 niet. Over J.J.P. Vilain XIII zie P. LENDERS in NBW, dl. II, blz. 909-915.

(12) OPBA, X, blz. 463.

(13) OPBA, XI, blz. 445-446.

(14) OPBA, XIII, blz. 159. JAS 764 : D 18 maart 1788 ; 786 : P 5 mei 1794. C.G.G. 2021 : P 24 maart 1788 en dossier.

(15) Over raadsfiscaal J.F.X. Dierickx zou een nieuwe biografie nuttig zijn. Men zie inmiddels : O. DE KERCHOVE DE DENTERGHEM in B.N., dl. 6, blz. 57-58. Kaunitz getuigde van hem dat hij de beste fiscaal der Nederlanden was, maar *d'une santé peu robuste*. Hij was zeer rijk en kende zijn dossiers heel goed. Ofschoon zijn Frans niet zo zuiver was, had men hem gepolst over een bevordering naar de Geheime Raad te Brussel. Hij bleef echter liever te Gent. Zie CAPB 468 : P 4 mei 1769. SEG 1954 : Vilain XIII aan Cobenzl 25 januari 1770.

De raadsfiscaal was immers sinds 1765 raadsheer H. de Wavrans opgevolgd in zijn controlefunctie. Aan de hand van dit verslag hoopte de Junta de Gentse fiscaliteit inhoudelijk en vormelijk te kunnen herzien en een nieuw octrooi te kunnen opstellen.

Inmiddels was aan de fiscaal een interim-advies gevraagd betreffende de voorlopige verlenging van het oude octrooi. Deze had in zijn antwoord summier enkele punten aangeraakt en laten horen dat dit slechts een voorlopig standpunt betekende. Hij vermeldde erin dat de inventarisatiecommissie voorstellen tot verbetering had gedaan, maar hij heette haar project onvoldoende doordacht „*pas assez digéré*”. De voorstellen sloegen daarbij vooral op technische verbeteringen van het vigerend systeem zoals de aanslagprocedures en de invoering van het innen in eigen beheer in plaats van door verpachting. Zij raakten niet aan de echte beleidsopties. De commissie had bv. niet onderzocht waarom bepaalde accijnzen werden geheven, welke hun weerslag was op de ontwikkeling van handel, nijverheid en landbouw, welke objectieven moesten gesteld en welke criteria aangewend¹⁶. Dierickx zag hier voor de regering een belangrijk punt van interventie. Hij vond dat kleine accijnzen, waarvan de administratie veel te duur uitviel, door een enkele aanslag moesten vervangen worden. Correcties moesten doorgevoerd worden met het oog op de ontwikkeling van een vrije binnenlandse markt. In tegenstelling tot zijn voorganger, H. de Wavrans, vond Dierickx dat de Gentse fiscaliteit een erge rem betekende op de ontwikkeling van een nationale economie.

Het leek hem best voorlopig niets essentieels aan de Gentse fiscaliteit te veranderen, geen aanpassing van heffingen, geen wijziging van getakselde produkten e.d.¹⁷. De vrije conversie van renten, die de stad moest doorvoeren, vereiste volgens hem een uiterste terughoudendheid. Want als de renteniers achterdocht kregen — eventueel door valse geruchten beïnvloed — betreffende de bronnen van inkomsten van de stad, zouden zij in groten getale de reductie van de intrestvoet weigeren.

In 1772 werden dus alleen maar enkele tekstverbeteringen ingelast en een voor-de-stad-Gent-gunstige clause geschrapt. In de vorige octrooiën had de vorst immers de stedelijke magistraat steeds gemachtigd de aanslagvoet te verminderen. Deze toegeeflijkheid dateerde van 1672¹⁸. De clause was toen in het octrooi opgenomen, omdat men zowel te Brussel als te Gent van mening was dat de stedelijke fiscaliteit te drukkend was. Maar perspectieven van vermindering van belastingdruk werden

(16) *Quelques frappantes que soient ces améliorations ... elles consistent dans la régie des revenus et dans la forme de direction plutôt que dans le radical de la perception*, zo formuleert de Junta der Besturen haar oordeel. Men had ze te weinig op hun economische weerslag onderzocht. „*Les impositions de la ville de Gand retombent sur trop de branches de commerce pour ne pas le gêner*”. JAS 762 : P 27 april 1772.

(17) In dit perspectief werden ook verzoeken afgewezen zoals bv. de huidevetters deden. Zij vroegen vrijstelling van pondgeld op grondstoffen als huiden en schors, die voor hun bedrijf nodig waren en in de stad moesten ingevoerd worden. Pas vanaf 1783 zou men met dergelijke verzoeken rekening houden. JAS 762 : Verzoekschrift van de huidevetters s.d., P 27 april 1772.

(18) L. MONTIGNY, o.c., blz. 381.

in de Belgische gewesten zelden of nooit gerealiseerd. Fiscaal Dierickx wees de Junta op deze clausule en stelde voor ze te schrappen. Zo'n machting gaf aan de stad te veel vrijheid, vond hij. Zodra het met de stedelijke financiën enigszins beter ging, zou de magistraat immers bekommerd zijn om de belastingdruk te verminderen. De schepenen dachten er dan niet aan, zo argumenteerde de fiscaal, dat Gent verplichtingen had t.o.v. de bede, waartoe de stad al lang niets meer bijdroeg. Zij hielden het financieel beheer liever in een preciaire toestand om niet tot de bede te moeten bijdragen ¹⁹.

Het daaropvolgende jaar, 1773, stond men echter geen stap verder in de kennis van de Gentse toestanden. Fiscaal Dierickx had zo'n drukke bezigheden dat de Junta de hoop had opgegeven ooit een eindverslag over zijn controletaak te krijgen. Hij werd dan ook als regeringscommissaris bedankt en vervangen door raadsheer L.J. de Gheus († 1794) van de Raad van Vlaanderen. Alle hoop werd nu op de nieuwe commissaris gesteld. Zijn functie was immers meer en meer tot een permanent toezicht op het stadsbestuur uitgegroeid. Daarom werd het octrooi weerom met slechts één jaar verlengd. Zowel voorschepen Vilain XIII als fiscaal Dierickx waren het daarmee eens ²⁰.

In 1774 was het de officieel erkende hervormingscommissie, die namens de stad onderhandelde aangaande de verlenging van het fiscaal octrooi. Zij drong aan op een looptijd van minstens drie jaar. De Junta aarzelde: zou het verwachte rapport van commissaris de Gheus niet weldra volledige informatie brengen over het beheer en de instellingen van de stad Gent? Uiteindelijk besliste zij toch te voldoen aan het verzoek: de commissie zou het als een blijk van vertrouwen vanwege de regering ervaren en erdoor in haar taak worden aangemoedigd ²¹.

1.2.3. De octrooien van 1777 en volgende jaren

Na het verloop van deze vergunning werden de fiscale octrooien regelmatig voor drie jaar verlengd: in 1777, 1780, 1783, 1786, 1789. In 1792 werd een verlenging van zes jaar voorzien... ²². Men kwam echter

(19) JAS 761 en 762: P 27 april 1772 en dossier. Er zijn interessante bemerkingen in de minuut van dit protokol, die niet in het origineel zijn overgenomen.

(20) De Junta was heel ontevreden over het uitblijven van het rapport van de overbelaste Dierickx. Nijdig noteerde zij dat zij wegens het uitblijven van dit document gedwongen was geweest *de proposer l'établissement d'un comité chargé de cet objet*. Hiermee bedoelde zij de Gentse commissie voor „*le rétablissement des affaires de la ville de Gand*”. Had de regeringscommissaris zijn taak goed volbracht, dan had de Junta al een studie kunnen maken van de Gentse fiscaliteit. JAS 762: P 20 april 1773. G.R. 277 B: D 25 april 1773. Blijkbaar mocht alleen vanaf dit jaar de Junta der Besturen vrij haar mening naar voor brengen in de consultatie. Het jaar ervoor had de sekretaris voor staat en oorlog haar alleen belast met het opstellen van het decreet ter verlenging.

(21) JAS 762: P 20 april 1774. G.R. 277 B: D 29 april 1774.

(22) L.P. GACHARD, o.c., blz. 61-62. JAS 74, fol. 126-128; 761: P 15 april 1777; 763: P 13 maart 1780, P 18 april 1783, P 24 maart 1786, P 26 september 1792 en dossiers; 784: D 1 april 1784. G.R. 277 B: octrooi 26 april 1777; 278 A: octrooi 24 maart 1780 en 18 april 1783; 278 B: octrooi 3 april 1786 en 3 oktober 1792. C.G.G. 643: memorie 30 januari 1789.

— afgezien van wat wij verder nog zullen vermelden — tot geen enkele grondige fiscale hervorming. Zo'n diep ingrijpen zou aan de Franse bezetting voorbehouden blijven. Toch ligt tot aan de Brabantse Omwenteling de reden van de triënnaliteit van de octrooien, bij de verwachte herziening van de fiscaliteit, te Gent zowel als elders. De duur van de vergunning was daarbij steeds dezelfde als die van de fiscale pachten²³. Dit was een eis van elementaire voorzichtigheid: bij een ingrijpende hervorming zou er immers spontaan een prijsaanpassing van de pachten gebeuren. Zo wilde men de betwistingen en processen vermijden, die een van de schaduwzijden van het pachtsysteem waren en zich steeds voordeden bij verandering in de fiscale heffingen. Schreef reeds niet in 1755 de Gentse voorschepen in dit verband dat 'n wijziging van de fiscaliteit tijdens een pacht „*ferait naître un embarras et l'on serait obligé d'ouvrir la porte à des indemnités qui n'ont été que trop fréquentes ci-devant et toujours pernicieuses à l'état, parce que l'importunité et la faveur décident souvent de la justice de pareilles demandes*”²⁴?

Op het einde van de jaren zeventig was de Junta der Besturen trouwens zelf nog niet in het reine met de criteria van een fiscale hervorming. Wel kwam in haar verslagen steeds de bekommernis naar voor, de vrijheid van goederenverkeer in het binnenland niet meer te laten belemmeren door taksen of tollën. Ook stelde zij regelmatig voorop dat de fiscaliteit moest aangepast worden aan de noden van het economische leven. Zo drongen de ideeën van het liberalisme stilaan door bij de bewindvoerders. Toch werd er niets grondigs veranderd, ook niet toen in 1780 de formulering van de accijns op de kaas en van het pondgeld op het lijnwaad scherper gesteld werden²⁵. Deze correcties waren slechts een voorlopige hulp, noteerde de Junta, en wilden helemaal niet vooruitlopen op de algemene herziening.

Later, in de loop van de jaren tachtig, zou men wel enkele voorzichtige aanpassingen kennen. Zij werden door Brussel aan Gent en aan andere besturen opgedrongen en gebeurden onder de druk van een intensere handelsactiviteit en van evoluerende opvattingen.

Naarmate de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1776-1783) vorderde en handel en vervoer in de neutrale Nederlanden toenamen, kwam immers de verzuchting tot afschaffing van alle belemmeringen van de binnenlandse handel sterker naar voren. Het aantal verzoekschriften van handelaars aan de regering zijn daarvan een sprekende uiting. In betrekking tot Gent drong men sterk aan op het vrijmaken van de doorvaart op de verbinding van Oostende naar Leuven, Brussel en Antwerpen en op de verbinding Oostende-Doornik. De Brusselse groothandelaars traden bij deze actie bijzonder op de voorgrond en kregen ruime

(23) Principiële beslissing in JAS 762: P 20 april 1774.

(24) J. VILAIN XIII, *Réflexions sur les finances de la Flandre*, Gent, 1755 blz. 263.

(25) Ofschoon er bv. reeds sprake is van de afschaffing van het recht op het lijnwaad, wordt de formulering alleen verduidelijkt. Zo er voorheen stond *ici vendue* wordt de tekst nu *venant en ville vendue ou pour être vendue*. JAS 74, fol. 126-128; 763: P 13 maart 1780.

steun van de Staten van Brabant. Ook de Kamer van Koophandel van Gent was erg bij de zaak betrokken en drong bij het stadsbestuur aan op vrij transitio. Van alle zijden vroeg men afschaffing van de passagerechten op steenkool, zout, vlas, lijnwaad en hennep.

De Junta der Besturen was gevoelig voor deze actie. Haar objectieven stemden overeen met de persoonlijke overtuiging van de jonge auditeurs. De oprichting van het *Comité du commerce maritime* (1781) was voor de Junta een duidelijk bewijs van de groeiende groothandel. In 1783 kwam de Junta klaar met een eerste studie over de stedelijke en gewestelijke fiscaliteit. Zij stelde voorop dat de stedelijke en gewestelijke passagerechten moesten verdwijnen, welke naam zij ook droegen: tollén, lastgeld, pondgeld, *soixantième* e.a. Men zou deze eventueel kunnen vervangen door zwaardere heffingen op de consumptie van luxegoederen zoals wijnen.

Datzelfde jaar werd de stad Gent op de vingers getikt, omdat de magistraat, onwillig als hij in deze zaak was, al meer dan een jaar in gebreke was gebleven betreffende een advies over de afschaffing van de stedelijke passagerechten. Het vernieuwde octrooi van 1783 maakte daarom voorbehoud inzake de wijziging van de fiscale wetgeving²⁶. Het stipuleerde zelfs uitdrukkelijk dat het pondgeld, het lastgeld en de tollén nog slechts gedurende drie maanden mochten geheven worden en dan konden afgeschaft worden, ten minste voor zover ze de doorvoer belastten.

Het hoort niet tot de opzet van deze studie in te gaan op de mutaties van de fiscaliteit in de Oostenrijkse Nederlanden. Met het oog op de *liberté du commerce et la facilité de l'approvisionnement* werden in de loop van 1783-1785 op meerdere plaatsen verlichtingen van het pondgeld en van andere passagetaksen doorgevoerd. Ook het issuerecht werd afgeschaft. Voor Gent werd ook een verlichting van de taks op de bouwmaterialen gedecreteerd²⁷. Tot deze partiële maatregelen bleef de fiscale hervorming beperkt.

In de latere jaren werd het fiscale octrooi voor Gent niet meer gewijzigd.

1.3. Besluit

Het verlenen van allerlei vergunningen, octrooien geheten, ressorteerde tijdens het Ancien Régime onder de soevereine macht van de vorst. Het is begrijpelijk dat de machtiging tot fiscale heffingen en tot leningen hem op een bijzondere wijze geïnteresseerd hebben. Toch werden de fiscale octrooien aanvankelijk achteloos en slordig behandeld. Zowel de formulering

(26) Wel had de stad Gent op het verzoek van 25 maart 1782 geantwoord dat de Staten van Brabant en de stad Brussel ook passagetaksen hieven. Op 1 april 1783 vroeg de regering welke die taksen waren en drong zij daarbij opnieuw aan op advies betreffende de Gentse transitorechten. JAS 763 : P 18 april 1783 ; 784 : P 4 april 1783, D 1 april 1783. G.R. 278 A : octrooi 18 april 1783.

(27) OPBA XII, blz. 365-366, 378-380. G.R. 273 A : D 17 juli 1779 ; 278 A : P 4 april en 28 juli 1783, D 27 augustus 1783 ; 278 B : P 8 november 1784, 7 maart en 13 juni 1785. JAS 775 : P 26 mei 1783.

van de vergunning als de stiptheid van de uitvaardiging werden verwaarloosd.

De tweede helft van de achttiende eeuw kende een bewustworden en een nauwgezet uitoefenen van de vorstelijke prerogatieven. Dit kwam ook tot uiting in de betrekkingen tussen de centrale regering te Brussel en de stad Gent. De fiscale aangelegenheden werden te Brussel steeds zorgvuldiger behandeld. De Junta voor Besturen en Beden kwam voortaan tussen in de heffingen en bereidde een meer aangepaste fiscaliteit voor. Sinds de middeleeuwen was immers de stedelijke en gewestelijke fiscaliteit onder de druk van zware oorlogsomstandigheden of andere beroeringen op een weinig rationele wijze gegroeid. Pas tijdens de lange vredesperiode na het Verdrag van Aken (1748) kon de regering het haastig opgebouwde, geïmproviseerde werk overzien en probeerde zij tot criteria van een goede fiscaliteit te komen, om die dan aan gewesten en steden op te dringen.

Anderzijds kende ook de stad Gent een bewustwording, die tot in het domein van de fiscale octrooien merkbaar is. Een nieuwe bekommernis kwam tot uiting in de oprichting en in het werk van commissies voor financiën en in een specialisatie van schepenen binnen het college van de Keure. Toch bleef in de magistraat steeds een zekere weerstand tegen vernieuwing voortbestaan.

De evolutie van de fiscaliteit, en meer bepaald van de fiscale octrooien liet ons toe een blik te werpen op de rol van de regeringsmacht in het stedelijke leven en de betekenis van haar vergunningen voor de accijnzen en voor de belastingplichtigen.

2. DE FISCALITEITSPACHTEN

De vergunning taksen te innen werd door de stedelijke overheid steeds met zorg benut. Het inkomen van de openbare besturen hing immers in belangrijke mate af van de fiscale heffingen. Toch werd er tot nog toe in de Gentse historiografie weinig aandacht aan besteed. De octrooien en de getakseerde consumptiegoederen lijken vóór 1770 alleen de openbare sector te interesseren en de consumenten weinig te beroeren. Helemaal juist is deze indruk nochtans niet, denken wij maar aan het ontduiken van de accijnzen. Weliswaar wordt er aanvankelijk slechts één klacht herhaaldelijk gehoord: de zwaardere taxatie in de steden — te Gent zowel als elders — maakt er het leven duurder en de concurrentie met het platteland onmogelijk. Slechts na 1770 gaan duidelijke stemmen op voor een coördinatie van het fiscale stelsel en worden de klachten talrijker over bepaalde heffingen, die een commerciële ontplooiing hinderden.

De wijzen waarop de taksen werden geïnd, lijken de openbare mening meer beroerd te hebben dan de fiscale aanslag zelf. Het innen gebeurde in heel wat Vlaamse besturen via de privé sector, door verpachting. Hieromtrent stuitte men op heel wat reacties: niet alleen vanwege de belastingplichtigen maar ook vanwege de bevoorrechten, die van de aanslag vrijgesteld waren. Deze laatste groep roerde zich vooral, wanneer zij zich in haar privileges bedreigd waande. Omstreeks het midden van de eeuw was de inningsmethode in West-Europa een voorwerp van salondiscussies

en van geschriften. De stille reactie in de vorm van ontduiking werd zelden besproken, ofschoon zij in de achttiende eeuw een hoogtepunt zou bereikt hebben.

De discussie over de beste methode voor de inning der accijnzen was ook te Gent een gespreksthema voor de gegoede standen. In de achttiende eeuw is het bij het verstrijken van elke pachtovereenkomst opgeflakkerd. De inning was ook ter sprake gekomen bij de hervorming van de stedelijke financiën in 1734, maar zonder praktisch gevolg. In 1769-1770 had de inventarisatiecommissie de zaak weer te berde gebracht. Zij had haar standpunt omstandig verdedigd in haar eindrapport.

Wij zouden in dit tweede deel willen ingaan op deze problematiek, die in de context van de Oostenrijkse Nederlanden al te weinig behandeld werd²⁸. Welke standpunten werden te Gent verdedigd? Welke evolutie kende de inning der belastingen? Hierbij zullen wij op de verpachtingsvoorwaarden moeten ingaan, een kijk nemen in de wereld en de mentaliteit van de pachters, de aanbesteding van de uitbating der fiscaliteit volgen en ten slotte de overgang naar eigen beheer meemaken tijdens de regering van Jozef II.

2.1. Enkele begrippen

Om de nodige klaarheid te brengen in een nogal technische uiteenzetting is het goed enkele termen en begrippen te verduidelijken, die weleer in de kringen van de fiscalisten gemeengoed waren. Wij bedoelen hiermee de begrippen eigen beheer (*régie*), pacht s.s. (*ferme*) en pacht s.l. of admodiatie (*admodiation*) en abonnement.

De *regie* was de rechtstreekse inning van de taksen door ambtenaren van de overheid. Het incasseren van de verschuldigde gelden zowel als het aanslaan van de burgers gebeurde onder de verantwoordelijkheid van de overheid. Alleen wanneer er ten gevolge van ernstige administratieve tekortkomingen fouten werden gemaakt, kon de ambtenaar aansprakelijk gesteld worden.

De *pacht* was een contract door een zakenman aangegaan om op eigen risico en desnoods met eigen personeel, voor een overeengekomen som, bepaalde belastingen te innen of andere verplichtingen van de overheid uit te voeren (bv. het uitbetalen van intrest). De pachter maakte winst of verlies naargelang de opbrengst van de fiscaliteit de overeengekomen som overtrof of niet bereikte. Beide saldi waren uitsluitend zijn persoonlijke aangelegenheid. De pachter had het recht beslag te leggen op goederen, die in fraude geïmporteerd of geconsumeerd werden en op eigen risico processen in te spannen bij betwistingen. Dit contract werd in principe bij openbaar opbod aan de meest biedende toegekend en was gedurende een bepaalde tijd rechtsgeldig. Ofschoon de pachter openbare functies uitoefende en een zekere coërcitieve macht bezat, genoot hij nooit het

(28) De uitgebreide studie van F. DE POTTER, *Gent van den oudsten Tijd tot Heden*, 7 dln., Gent, 1882 sqq. gaat er bv. helemaal niet in op.

statuut van ambtenaar of officier. Wel genoot hij een zekere bescherming vanwege de overheid.

De *admodiatie* was een nevenvorm van de pacht. Zij werd ook bij openbare aanbesteding toegekend, maar voorzag een verdeling van de winst tussen pachter en overheid²⁹. Om te kunnen nagaan of de ontvangen gelden de pachtprijs overtroffen, moest de overheid toegang hebben tot de boekhouding van de pachter. De pachter-admodiateur deed daarom voor de inning beroep op ambtenaren, die door de overheid aangesteld waren, maar door de pachter vergoed werden. De admodiatie was veelal een overgangsstadium van pacht naar eigen beheer en werd al een „pacht bij wijze van regie” (*ferme par forme de régie*) of „geregeerde verpachtinghe” geheten. Om zijn belangen veilig te stellen werd in het contract vermeld dat de pachter recht had op „regiekosten” ter vergoeding van zijn werk en dat van zijn helpers. Dit bedrag moest veelal van de bruto-ontvangsten afgetrokken worden, want de pachtprijs sloeg op het netto-inkomen. In het pachtcontract kon ook aan de overheid een aandeel toegekend worden van boeten en verbeurdverklaringen. Maar in dit geval was zij verplicht tot de proceskosten bij te dragen.

Bij een admodiatie bleef het verlies uitsluitend ten laste van de pachter. Het contract voorzag dat, in geval van vennootschap, alle deelgenoten het verlies solidair moesten dragen. Wanneer er echter verlies gemaakt werd, probeerde de pachter steeds te bekomen dat de overheid deze geheel of ten dele op zich nam. Hij baseerde zich daarvoor op het gemengde regime van het contract en deed een beroep op de analogie van de winstverdeling. Evenzeer als de pachter s.s. kon hij dan tegen de overheid procederen op grond van onvoorziene hindernissen zoals oorlog of bezetting, verbod van jeneverstoken bij slechte oogsten en graanschaarste, afwezigheid van het garnizoen uit een garnizoenstad d.i. van soldatenconsumenten e.d. Daarom voorzagen de achttiende-eeuwse contracten meer en meer nauwkeurig deze eventualiteiten³⁰.

Ten slotte was er de ambtelijke inning, vooral in de vorm van het *geïnteresseerd overheidsbeheer* (*la régie intéressée*). Hier was er van uitbesteding geen sprake meer. De leiding van inning had, evenals het ondergeschikt personeel, het statuut van ambtenaar. De pachters werden „regisseurs” of „directeurs”. Veelal waren deze regisseurs afzetbaar en werd hun ambt niet koopbaar gesteld. Voor de uitvoering van de taak werden premies voorzien, wanneer de globale ontvangst een streefcijfer bereikte. Deze regeling moest hun inzet en creativiteit stimuleren en kon uitgedrukt

(29) Voorstanders van de admodiatie beschreven deze vorm van pacht als volgt: „Il me semble qu'il est plus sur de convenir d'abord avec les entrepreneurs d'une régie d'un prix fixe en leur allouant une somme pour leur régie et de stipuler ensuite avec eux une gratification sur ce qu'ils feront rentrer en sus de leur engagement. Lorsque les revenus publics se perçoivent sous cette forme mixte, on est assuré d'un fond considérable, ce qui convient toujours. Car si l'industrie des fermiers fait valoir l'impôt au delà de ce qu'on espérait, c'est l'état qui jouit de la plus grande partie de ce bénéfice.” J. VILAIN XIII, *Réflexions sur les finances de la Flandre*, Gent, 1775, blz. 262.

(30) In de verdere tekst houden wij ons aan de algemene term van pachter. In de Gentse context slaat dit woord steeds op een pachter-admodiateur.

worden in minimum- en maximumwedden. Zij werd af en toe herzien en hierbij werd rekening gehouden met de economische omstandigheden en de mutaties in de fiscaliteit.

Abonnements (abonnements, accords, rachats) waren fiscale overeenkomsten, waarbij veelal de inning van een taks aan een corporatie of een groep van mensen met een homogene status werd toegewezen in ruil voor een forfaitaire som. Soms kon ook een enkeling met de overheid een akkoord afsluiten voor een bepaalde accijns. Het doel van de overheid was steeds het uitschakelen van dure controles door een minnelijke schikking³¹. Het opzet van de groep, gilde, corporatie of enkeling was een mildere taxatie bekomen. In dit geval had er geen openbare aanbesteding plaats. Het initiatief kwam steeds van belastingplichtigen. Deze stelden voor de heffing van een bepaald accijns in hun kring of in hun beroepsbezigheid te verzorgen zonder enige medewerking of controle van de overheid. De verantwoordelijken van de groep of de individuele personen sloten daartoe een steeds hernieuwbare overeenkomst af, waarin de globale netto som van de taks werd vastgelegd. Te Gent liet het college van de Keure de onderhandelingen hierover steeds door de pachters voeren en keurde achteraf het akkoord goed. Zo voorkwam het betwistingen vanwege de pachters over hun pachtprijs³².

Bij abonnements kan men niet echt van een pacht spreken. De Franse term *rachat*, vrijkoop, is op zichzelf reeds duidelijk. Men treft deze overeenkomsten ook bij eigen beheer aan. Wij zullen ze daarom niet in onze verdere uiteenzetting betrekken. Alleen willen wij in het kort wijzen op het bestaan van enkele fiscale akkoorden te Gent.

De stad kende abonnements voor de vleestaks en de jeneveraccijns. Zij waren gebaseerd op overeenkomsten, met de geëigende beroepsvereniging aangegaan. Daarnaast waren er de abonnements van de „kraankinders” voor het reep- en kraangeld en van de meelhandelaars voor hun waren. Om het risico te beperken werden deze akkoorden jaarlijks herzien zoals voor de jeneverstokers of voor drie jaar afgesloten bij de vernieuwing van de fiscale pacht. Sommige groothandelaars hadden zelfs een abonnement voor het pondgeld. Een forfaitaire som stelde hen dan praktisch vrij van het stedelijk invoerrecht³³.

Soms hoorde men bedenkingen en klachten over de geringe opbrengst van de afgekochte rechten. Zo bracht de jenevertaks te Gent beduidend minder op dan te Brussel, Antwerpen, Namen en Bergen. Dan rees de vraag of men niet beter zo'n akkoord afschafte en de inning op de gewone

(31) Voor de Gentse jeneverstokers werden de overeenkomsten als volgt omschreven: „*accords ... ensuite desquels ceux-ci payent une somme déterminée pour tel nombre de mesures de braie qu'ils s'engagent de distiller pendant l'année.*” JAS 774: Mémoire mei 1772.

(32) SAG 107/26, fol. 56-57. Men had de indruk dat de pachters bij deze onderhandelingen steekpenningen aannamen: SAG 527/4: *Observations sur la régie* en 527/17: memoire aan H. de Wavrans 3 juli 1771.

(33) JAS 787: *Mémoire des députés des échevins de la Keure de Gand nommés en conséquence du décret de Son Altesse Royale du 4 août 1769*, fol. 29-31. Dit document berust ook in SAG 527/2 en 4.

wijze deed, zoals in 1772 werd voorgesteld³⁴. Er werd ook wel eens geopperd dat er geen legale basis voor dergelijke overeenkomsten bestond. Anderzijds waren de beroepsverenigingen er onmiddellijk bij om verbreking van het akkoord te vragen, wanneer de verkoop minder vlotte. Dit deden o.m. de jeneverstokers, wanneer tijdens de Beierse successieoorlog het garnizoen uit de stad was weggetrokken³⁵. Soms krijgt men echo's over hoogoplopende ruzies binnen de beroepsvereniging over de beste onderlinge verdeling van de belastingen³⁶. Probleemloos waren de abonnementen niet. Geen der beide contracterende partijen was er in alle omstandigheden gelukkig mee.

De aanleiding tot het aanvragen van een abonnement is verhelderend voor bepaalde maatschappelijke geplogenheden. In de jaren zeventig waren zowat alle wijnhandelaars te Gent op fraude betrappt en beboet. Zij lengden de wijn aan en ontdoken een groot deel der accijnzen. De controle had veel geld gekost en de handelaars voelden zich op een blijvende manier bedreigd in hun oneerlijk bedrijf. In 1775 bood zich een groep van vijf invoerders-groothandelaars aan om de inning van de wijnaaccijnzen bij hun collega's door te voeren. Zij stelden de overheid een afkoopbedrag voor dat £ 823 hoger lag dan de gemiddelde jaaropbrengst in 1760-1774. Aan het voorstel was natuurlijk als *conditio sine qua non* verbonden dat de stad geen enkele controle meer zou uitoefenen op de wijnhandel of wat daarvoor doorging. Aanvankelijk wees de magistraat het aanbod af. Na lange onderhandelingen kwam hij tenslotte op zijn beslissing terug en gaf zijn toestemming tot het akkoord³⁷.

Van een enigszins andere aard waren de abonnementen voor kloosters en andere geestelijke instellingen. Zij waren voor deze kerkelijke groepen een middenweg tussen de (bedreigde of afgeschafte) vrijstelling en de volledige belastbaarheid³⁸. Maar ook hier bleef het hoofddoel de begunstiging van de groep of van de eigen onderneming, terwijl de overheid er een middel in zag om zonder kosten de ontduiking te beperken.

Tenslotte zij opgemerkt dat in de steden de pacht vooral voorkwam bij de inning van de verbruiksaccijnzen. De taksen op eigendommen en woningen werden zelden uitbesteed. Te Gent werd het innen hiervan (de „huisgelden”) steeds in eigen beheer gehouden. Ook in Frankrijk hadden de koninklijke pachters niets te maken met de heffing van de *taille*³⁹.

(34) JAS 764 : Memorandum 17 mei 1772. Als de berekening die hier voorkomt, juist is, bracht de jeneveraccijns in 1771-1772 fl. 13.455 op. Zonder abonnement zou de opbrengst fl. 87.179-8-0 geweest zijn. Een beduidend verschil !

(35) JAS 766 : P 16 augustus 1779.

(36) SAG 107/26, fol. 56-57.

(37) JAS 771 : P 2 juni en 14 augustus 1775, 29 november 1776, 17 juni en 26 december 1777, 30 augustus 1779 en volumineuze dossiers. SAG 107/46 : P 16 februari 1776.

(38) G. BIGWOOD, *Les impôts généraux dans les Pays Bas Autrichiens*, Leuven, 1900, blz. 318-319.

(39) Te Antwerpen en in de Brusselse voorsteden werd de inning van de huisgelden soms wel verpacht. Cfr. G. BIGWOOD, *o.c.*, blz. 149. Sommige Vlaamse kasselrijen hadden ook de pacht van *tailles* gekend. Het Anjou-regime had ze afgeschaft om koninklijke ontvangers in de plaats te stellen en daarbij geargumenteerd vanuit de „groote abusen ende fauten, dewelcke dagelycx zijn overcommende door

2.2. Pacht of eigen beheer : de discussie in het Westen

In het Ancien Régime was het uitbesteden van de inning der accijnzen aan privé personen of ondernemingen geen uitzonderlijk verschijnsel. Het hoort thuis bij een meer algemeen verspreide vorm van openbaar bestuur : het delegeren, ja het afwentelen van een aantal overheidstaken. Het uitoefenen van een aantal openbare functies werd dan ten dele of geheel uit de hand gegeven en aan aannemers van de privé sector toevertrouwd. Dit kon slaan op het organiseren van een legermacht en dan deed de overheid een beroep op huurtroepen onder de leiding van condottieri, op het slaan van munt in de muntateliers, op de organisatie van de douanen, op het bewaken van gevangenen, het geven van onderwijs e.a.⁴⁰.

Vóór 1749 werd in de Zuidelijke Nederlanden de uitbating van de muntateliers te Antwerpen en te Brugge in pacht gegeven. De aannemer was er niet altijd gelukkig mee en leed soms groot verlies⁴¹. Ook de uitbating van de douanerechten werd een tijdlang verpacht. Maar dit leidde tot zoveel problemen, — opzegging van een contract inclus —, dat men al vlug voor eigen beheer opteerde⁴². In de Anjoutijd (1700-1706) was ook de uitbating van de vorstelijke domeinen verpacht. In „West-Vlaanderen” ging deze uitbatingsvorm na 1715 nog heel lang verder. Zelfs de inspectie der steenwegen, de zorg voor de nodige onderhouds- en herstelwerken werd aan de barreelhouders in pacht gegeven⁴³. De overheid reserveerde zich veel minder taken dan men soms in de twintigste eeuw vermoedt.

Voor de fiscaliteit is de Brusselse regering zeer lang voorstander geweest van de pacht als beste inningsvorm. Het graafschap Vlaanderen was steeds het uitverkoren terrein van het pachtrecht. Men mag echter niet zó ver gaan als P. Harsin, die beweerde dat de pacht er vóór de Franse Revolutie het enige stelsel was⁴⁴. In het begin van de achttiende

de personen, dewelcke by verpachtingh aenveerden den ontfanck van de omme-
stellingen ende settingen, dewelcke binnen elcke prochie worden gedaen”. Op 6
oktober 1706 werd de oude toestand hersteld. Zie *Pl.v.Vl.*, IV, 259-260, 490-499,
515-523, 540-554.

(40) In 1756 werd bv. het pachtcontract van de cipier van het huis van hechtenis
van de Raad van Vlaanderen wegens misbruiken verbroken. Voortaan zou een be-
waker van overheidswege benoemd worden. Deze ambtenaar zou om zijn functie
uit te oefenen elk jaar fl. 24 aan de staat moeten betalen. Zie O.P.B.A., dl. VIII,
blz. 7.

(41) V. JANSSENS, *Het Geldwezen in de Oostenrijkse Nederlanden*, Brussel,
1957, blz. 70 en 98-99. Het kon gebeuren dat een overheidslichaam als de Staten
van Vlaanderen zich aanbod voor deze pacht. De verpachting van de muntslag vond
men circa 1749 in de hoogste kringen alles behalve gepast : „la ferme des hôtels
de monnaies si odieuse...”. SEG 1664 : D 5 en 20 april 1749 en dossier. Dit soort
beoordelingen werd de aanleiding voor de overschakeling naar eigen beheer.

(42) G. Bigwood, o.c., blz. 271-277.

(43) Men was in Vlaanderen zelfs fier over de regeling betreffende de steen-
wegen, die men de meest moderne heette van de Oostenrijkse Nederlanden. Zie
P. PYCKE, *Réponse aux réflexions sur les finances de la Flandre* (RUG. Biblio-
theek hs. 2894), fol. 13.

(44) P. HARSIN, *Les finances publiques belges sous l'Ancien Régime*. In *Histoire des finances publiques*, dl. I, Brussel, 1950, blz. 10-11.

eeuw had dit regime nog een grote impuls gekregen van de Anjou-regering. Alleen Brabant had zich toen met succes weten te verzetten tegen een algemeen opdringen van het pachtsysteem⁴⁵. In de meeste vorstendommen was na 1715 de pacht stilaan geëvolueerd naar eigen beheer. Dit was gebeurd tegen de zin van de centrale overheid, die in de jaren 1730 nog geprobeerd had de pacht tot algemeen systeem te verheffen voor het collecteren van de accijnzen. De Staten van Henegouwen en Namen hadden in 1744 de regie van de regering afgedwongen. De Staten van Vlaanderen hadden ze definitief ingevoerd in 1755 naar aanleiding van de hervorming der Staten. „West-Vlaanderen” had het overheidsbeheer mogen doorvoeren in 1771, ofschoon deze overgang nog zeven jaar tevoren door Kaunitz was afgewezen⁴⁶.

Zo de pacht de oudere vorm van inning der accijnzen was, hangt haar ontstaan in belangrijke mate samen met de onmacht van de overheid om het steeds belangrijker financieel en fiscaal gebeuren methodisch te organiseren en te controleren. Het verpachten van de inning had voor de overheid een dubbele betekenis. Zij huurde in de privé sector het management van de fiscale exploitatie en verzekerde zich terzelfder tijd tegen het risico van dalende ontvangsten, daar zij op voorhand het inkomen kende en dit dus niet moest begroten⁴⁷. In een aantal gevallen was zelfs nog een deel in de winst van de pachters bedongen, zodat zij niet totaal verstoken bleef van het voordeel bij stijgende ontvangsten. Tenslotte — en dat was een niet te misprijzen voordeel — kon de overheid beroep doen op voorschotten van ontvangsten.

In de achttiende eeuw was deze onmacht in financiële aangelegenheden geen evident verschijnsel meer en werd de inning via verpachting overal in Europa erg becritiseerd. Frankrijk was het land, dat veelal model stond voor de verpachting van de fiscaliteit, alhoewel zij er heftig werd bestreden. De grote coërcitieve macht, die privé-personen bezaten, was een van de grote bezwaren, die de tegenstanders aanvoerden. De pachters

(45) Dit wil niet zeggen dat men in Brabant nergens het pachtregime kende. Antwerpen bv. had reeds vroeg in de zeventiende eeuw de pacht verlaten wegens de vele processen met de aannemers. Circa 1653 kende de stad een aarzeling, zodat men sindsdien een dubbel regime kende: voor sommige taksen werd de heffing verpacht, voor andere onder eigen beheer doorgevoerd. In 1702-1706 en in 1739 poogde men er opnieuw een algemene pacht door te duwen. Telkens mislukte de onderneming. Zie R. BOUMANS, *Het Antwerpse Stadsbestuur voor en tijdens de Franse overheersing*, Brugge, 1965, blz. 111.

(46) G. BIGWOOD, *o.c.*, blz. 168-174. CAPB 454: Kaunitz aan Maria-Theresia 29 november 1764; 455: Cobenzl aan Kaunitz 15 november 1764 en Cobenzl aan Maria-Theresia 13 december 1764. Betreffende de incidenten, die in Vlaanderen tijdens het ministerie van Botta Adorno bij de verlenging van de pachtverplichting veroorzaakt werden, zie J. LAENEN, *Le ministère de Botta Adorno dans les Pays Bas Autrichiens*, blz. 99.

(47) Daar de overheid het begroten moeilijk aankon, wentelde zij haar onzekerheid af op de pachter. Dit laatste komt pittig tot uiting in de pachtvoorwaarden van de stad Kortrijk: „*La ferme se donne au hasard et risque comme pour un jet de file*”. (Reglement van 7 augustus 1754 en geannexeerde verpachtingsvoorwaarden in *Pl.v.Vl.*, dl. V, blz. 452. Zie ook art. 12 van het Gentse pachtcontract in Bijlage). Tegen alle risico's is de overheid verzekerd: „*la ville paraît annuellement assurée d'une somme fixe*”. JAS 763: Gent aan Raad van Financiën 10 oktober 1786.

waren immers geen vorstelijke ambtenaren of officieren. Montesquieu sprak zich tegen de pacht uit in zijn *Esprit des lois*. Een andere Fransman, Pesselier, was voorstander van de verpachting en antwoordde op al de argumenten van Montesquieu in de *Encyclopédie*. In 1780 zou het eigen beheer met Necker een eerste triomf en een gedeeltelijke realisatie kennen ⁴⁸.

Op het einde van de Zevenjarige Oorlog, in 1763, was Europa verdeeld tussen pacht en regie. Moderne regeringen als die van Groot-Brittannië, de Verenigde Provinciën, Pruisen en Zweden hadden het eigen beheer ingevoerd. Zuidelijke gebieden als de Italiaanse staatjes, sommige Zwitserse kantons en Frankrijk kenden het pachtsysteem ⁴⁹.

Ook in ons land werd de discussie gevoerd over de voordelen van pacht en regie. Als voordeel van de verpachting — ook in de vorm van admodiatie — zag men het feit dat de overheid van meet af aan wist welke som zij zou incasseren en dus geen rekening moest houden met wisselende inkomsten. „On est toujours à même par là de connaître le véritable produit et la juste valeur des branches admodiées”, zo redeneerde men te Brussel ⁵⁰. De gezagdragers waren daarenboven goed gediend voor de toepassing van de fiscale wetgeving: de pachters hadden er immers alle voordeel bij hun ontvangsten op te vijzelen. Veelal waren de pachters bereid aan de concessie-verlenende overheid voorschotten te geven tegen een redelijke intrest. Overheidspersonen hadden soms nog andere argumenten. Het gebeurde nl. dat de pacht meer opbracht dan de regie. Dat was o.m. de ervaring van de Staten van Vlaanderen geweest, die in 1740-1743 de regie tijdelijk hadden ingevoerd. De ervaring was zo ongelukkig geweest dat onenigheid in de Deputatie ontstaan was en uiteindelijk de pacht werd heringevoerd ⁵¹. Een bijkomende, maar zelden vernoemde reden, waarom overheidspersonen voorstander waren van de verpachting waren de „commissiegelden”, de *pots de vin*. Bij elk nieuw contract werden deze uitbetaald aan de leden van de concessie verlenende overheid. Volgens de intendant van Vlaanderen, burggraaf de Vlieringhe, bedroegen zij in het begin van de achttiende eeuw 2 tot 4 % van de bedongen jaarsom. Graaf de Bergeyck slaagde er niet in dit gebruik uit te roeien. In 1744 ontvingen bv. de leden van de magistraat van Aalst bij de afsluiting van het pachtcontract elk fl. 183. De jaarlijkse pachtsom bedroeg er fl. 43.999 ⁵². Door de Staten van Vlaanderen werd hiervoor jaarlijks fl. 14.750 uitgetrokken, ook nadat de pacht reeds was afgeschaft ⁵³.

(48) Y. DURAND, *Les fermiers généraux au XVIIIe siècle*, Parijs, 1971, blz. 48-50.

(49) Y. DURAND, *o.c.*, blz. 51-52.

(50) JAS 762: P 30 maart 1765.

(51) CAPB 369: P 6 juni 1743.

(52) ALA 87: P 19 juni 1744. J.H. DE CROONENDALE DE VLIERINGHE, *Memoire sur l'état historique du gouvernement des Pays Bas*, Handschrift 919bis, Algemeen Rijksarchief te Brussel, fol. 54-56.

(53) J. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 51: „a titre de présence au passage de la ferme des prédits moyens courants par an”. Bij de hervorming van de Staten in 1755 wordt deze vergoeding afgeschaft. Men blijft echter nog fl. 3244 uitkeren aan de afgevaardigden van steden en kasselrijen als zitpenning. Zie P. PYCKE, *o.c.*, fol. 59.

De nadelen van de pacht, zo vonden de voorstanders, moest men er maar op de koop bijnemen. Deze sloegen op de methodes van de pachters, die de belastingplichtigen soms zonder veel omhaal uitpersten en niet aarzelden de verpachtende overheid bij veranderende omstandigheden een proces aan te doen voor futiliteiten. De pacht bracht ook mee dat de overheid wegens de winstneming van de exploitant een kleinere som ontving dan wanneer zijzelf de ontvangst ter hand nam en dat zij geen zicht had op de werkelijke besteding van de regiekosten, die de pachter-admодateur bedongen had.

De voorstanders van het eigen beheer brachten van hun kant argumenten van fundamentele aard naar voor. Openbare functies moesten onderscheiden worden van privé, winstgevende ondernemingen. Zij hoorden thuis bij de dienstverlening, die in de hand van de overheid moest blijven. In de regie waren de uitvoerders van de fiscale wetgeving ambtenaren, die alle ontvangsten onmiddellijk boekten en ter beschikking van de overheid stelden. Als ondergeschikten van de uitvoerende macht waren zij erg soepel, konden alle nieuwe richtlijnen opvolgen en hielpen zo betwistingen en nodeloze processen vermijden⁵⁴.

Wat over de soepelheid van de ondergeschikte officieren naar voor werd gebracht, was allemaal zeer waar, te waar zelfs. Tegenstanders van de regie verweten dit systeem nl. partijdigheid in de perceptie van de taks: vooral stedelijke of lokale overheidspersonen lieten al eens hun verwanten of kennissen bevoordelen bij de betaling van de accijnzen. Dat was een „soepelheid”, die men bij een pachter niet tegenkwam.

De Europese discussie had de Nederlanden en bijzonder Vlaanderen niet onberoerd gelaten. Door allerlei omstandigheden was zij regelmatig geactiveerd. Ook de Franse bezetting (1745-1749) tijdens de Oostenrijkse Successie-Oorlog had daartoe bijgedragen. In 1750 was de discussie bijzonder actueel geworden: de gevolmachtigde minister Botta Adorno had nl. de Staten van Vlaanderen bedreigd de inning van de provinciale taksen gewoon tegen hun zin in pacht te geven. Men wist te Brussel dat de meerderheid in de Staten de voorkeur gaf aan eigen beheer⁵⁵.

Naar aanleiding van de hervorming van de Staten van Vlaanderen, in 1754-1755, was het dilemma pacht-regie een der thema's geweest, die in het openbare forum aan bod waren gekomen. De voorzitter van de Staten van Vlaanderen had in zijn studie over de toestand van de provinciale financiën, „*Réflexions sur les finances de la Flandre*”, het probleem vrij uitvoerig behandeld. Hij had onomwonden het Franse pachtsysteem verworpen en zijn voorkeur voor de regie te kennen gegeven. „*Ceux qui se déclarent pour la régie disent que c'est l'administration d'un bon père de famille qui lève lui-même avec ordre et économie les revenus, que l'état épargne ces profits immenses qui enrichissent ordinairement les fermiers et au peuple les spectacles de ces fortunes subites, que la régie écarte les*

(54) J.E. BOSHER, *French Finances 1770-1795. From Business to Bureaucracy*. Cambridge, 1970, blz. 121, 136-137, 174.

(55) SEG 1944: Nota van Karel van Lorreinen aan Maria-Theresia (1750). G.R. 237: Pycke aan Botta Adorno 31 maart 1751.

vexations, et les oppressions qui ne sont que trop ordinaires dans les fermiers, dont l'âme mercénaire ne pratique aucun ménagement"⁵⁶. In zijn *Réponse aux réflexions sur les finances de la Flandre* had pensionaris P. Pycke (1721-1779) zijn politieke tegenstander op dat punt niet aangevallen. Dit wijst op een grote consensus in beide kampen. De Statenpensionaris had zelfs betoogd dat de oude Deputatie al lang voor de regie gewonnen was: „*Plusieurs expériences, le produit des fermes dans le précédent siècle et les différentes admodiations dans celui-ci — avec les difficultés, inconvénients et procès sans nombre qu'elles ont occasionnés — ont constaté la préférence en faveur de la régie, lorsqu'on est bien attentif à s'assurer de bons et fidèles régisseurs et contrôleurs, dûment soumis et bridés par la vigilance continuelle des députés*"⁵⁷.

De Statenvoorzitter had weliswaar een principiële concessie gedaan aan de Britse economist Charles Davenant (1656-1714), die had betoogd dat het gemengde regime van de admodiatie het beste was voor de overheid. Theoretisch was dat juist, had Vilain XIII geoordeeld, maar in de praktijk was het systeem niet flexibel genoeg om wijzigingen in aanslag en taksering toe te laten⁵⁸. Daarom hadden de Staten van Vlaanderen unaniem voor de regie geopteerd.

De regeringsmilieus waren niet even eensgezind. Ofschoon wij niet de overtuiging van elk der regeringsleden kennen, lijkt het wel vast te staan dat de kanselier Kaunitz en gevolmachtigd minister Cobenzl tegenstander waren van het eigen beheer⁵⁹. De jongere generatie, in het bijzonder de leden van de Junta der Besturen, waren voorstanders. Zij zullen na 1764 mede hun stempel drukken op de binnenlandse politiek.

De afwijzing van de regie te Brussel had steeds iets te maken met het wantrouwen t.o.v. de eerlijkheid van de plaatselijke overheidspersonen. Niet het gebrek aan competentie in leiding en management schrikte Cobenzl af, wel het favoritisme van de gezagdragers, dat leidde tot bevoordeling van vrienden en kennissen. Karel van Lorreinen had daarover in 1749 in een officieel rapport betreffende de leden van de Staten van Brabant geschreven: „*Ils ont au surplus l'agrément d'user de connivence, quand bon leur semble, envers leurs parents ou amis, auxquels ils veulent faire participer une exemption qui ne leur serait pas due. C'est là presque un mal général dans ces provinces, où la considération particulière l'emporte sur celle qui intéresse le royal service et le bien être de l'état.*"⁶⁰. Ook Vilain XIII realiseerde zich dat naast fiscale fraude vooral de partij-

(56) J. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 261. P. LENDERS, *De politieke crisis in Vlaanderen omstreeks het midden der achttiende Eeuw*. Brussel, 1956, blz. 137-138.

(57) P. PYCKE, *o.c.*, fol. 152-153.

(58) J. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 262. De Staten van Vlaanderen keerden wel terug tot de verpachting voor niet-fiscale uitbatingen. Zo werd de uitbating van de bootdienst Gent-Brugge en het bedienen van bruggen, overzetboten en sluizen opnieuw verpacht „*pour faire augmenter les revenus et diminuer les frais de régie qui sont immenses*". J. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 49, 107, 114, 120, 127.

(59) C. DE VILLERMONT, *La cour de Vienne et de Bruxelles au XVIIIe siècle. Le comte de Cobenzl, ministre plénipotentiaire aux Pays Bas*. Parijs-Brussel, 1925, blz. 53 en 128.

(60) CAPB 392: relation 8 november 1749.

dige inning het overheidsinkomen bedreigde en dat dit favoritisme heel ver kon gaan : „*Les importunités, les égards, les faveurs, la pitié, la compassion feront le même désordre. Les régisseurs sont dans la dépendance. Une recommandation de chaque député par tour pour des amis détruira le droit entier en moins d'un an.*” Daarom had hij als voorzitter van de Staten van Vlaanderen de directeurs van de fiscaliteit een onafhankelijke, eerlijke inning opgelegd en hun de waarborg gegeven : „*Ils seront autorisés à faire leurs devoirs sans égards aux recommandations ou faveurs.*” ⁶¹.

In dat verband is de opluchting van de Junta der Besturen begrijpelijk, wanneer in de jaren zestig de stad Geraardsbergen was overgegaan van pacht naar eigen beheer. De magistraat had de inning van de stedelijke rechten opgedragen aan de directeurs van de provinciale fiscaliteit. Zij waren niet alleen technici, maar ook — en vooral — sterk genoeg om weerstand te bieden aan alle favoritisme of drukking van schepenen en pensionarissen. De Junta wenste dat men in alle stedelijke administraties op deze mensen een beroep zou doen voor de fiscale heffingen. Dan zou de overgang naar eigen beheer geen probleem vormen ⁶².

Bij de discussie over pacht en regie hadden de Staten van Vlaanderen in 1755 ook oog gehad voor een ander probleem : de medewerking van het ondergeschikt personeel. Een ambtenaar of officiehouder nam weleer gemakkelijk een autonome houding aan vanaf het ogenblik dat hij door aankoop eigenaar van zijn officie geworden was. Dat hield een bedreiging in voor een eerlijke inning en moest dus verdwijnen. Van al hun personeelsleden, commiezen, ontvangers, bedienden en „garden” eisten de Staten een correcte en onderdanige houding. Zij konden niet dulden dat men op een of andere wijze een machtspositie zou uitbouwen zoals de pensionarissen gedaan hadden. „*Qu'ils apprennent à se soumettre. Ils sont en charge pour servir et obéir et non pas élevés pour commander à leurs supérieurs.*” De Statendeputatie verwachtte „*une exactitude extrême de tous ceux, qui sont subordonnés à l'administration, à qui l'on a confié le pouvoir exécutif.*” ⁶³

De discussie over pacht en eigen beheer bracht Vlaanderen in éénklank met de vooruitstrevende Westeuropese ideeën. Verreweg de meesten waren voorstander van fiscale heffing in overheidsbeheer en verwierpen de pacht. De discussie legde daarbij in ons land een accent, dat men niet overal ontmoette : zowat iedereen was bang voor favoritisme en partijdige inning ⁶⁴.

(61) J. VILAIN XIII, o.c., blz. 264. Ook fiscaal Dierickx ziet in de autonomie van de admodiateur een voordeel : hij is niet totaal onafhankelijk zoals de pachter s.s. („*Le fermier n'était point subordonné ... se croit seul maître de sa ferme*”) en ook niet totaal afhankelijk zoals de directeur. „*L'admodiation ... est un correctif des deux extrémités*”. JAS 762 : Dierickx aan Raad van Financiën 26 maart 1762.

(62) JAS 54, fol. 134-137.

(63) J. VILAIN XIII, o.c., blz. 199.

(64) De stellingname van de Vlaamse raadsfiscaal in 1765 hield rekening met de eigen toestanden : „*J'estime que la régie par elle-même est la forme de perception la plus avantageuse aux administrations, la moins sujette à des vexations et par conséquent la moins onéreuse au public. Mais pour qu'on puisse espérer ces effets il y a deux conditions essentiellement requises : 1° que les régisseurs et préposés*

2.3. Het Gentse Standpunt : eigen Beheer

Het is begrijpelijk dat Gent als hoofdstad van Vlaanderen niet buiten de discussie over pacht en regie is gebleven. Haar politieke en ambtelijke milieus moeten daar regelmatig over gepraat hebben.

In 1734 was aan de stad de pacht opnieuw opgelegd. Artikel 34 van de grote hervormingsordonnantie van 6 november 1734 luidde : „*généralement tout ce qui appartient à la ville soit donné en ferme au plus offrant*”. Tegen corruptie en onbekwaamheid was volgens de strenge regeringscommissaris J. Bervoet (1678-1757)⁶⁵ de pacht het veiligste verweermiddel. In opdracht van de regering had hij de stedelijke administratie in een nieuwe stijl gevisiteerd en een omvangrijk rapport opgesteld. Artikel 53 van het door hem opgestelde reglement voorzag de overgang naar het admodiatieregime, maar verlangde hiervoor de toelating van de vorst⁶⁶. Gent kende dit regime trouwens reeds sinds 1699, maar had, hoe wonder het ook moge klinken, tijdens het Anjoubewind (1700-1706) tijdelijk moeten overschakelen naar eigen beheer⁶⁷. Pas in 1708 was de stad naar de admodiatie weergekeerd en bewaarde ze ook na 1734.

De discussie bij de hervorming van de Staten van Vlaanderen kan de magistraat en de stedelijke ambtenaren te Gent niet onberoerd gelaten hebben. De voornaamste antagonisten waren immers voorschepen Vilain XIII en eerste pensionaris Pycke. Betreffende de inning der taksen waren zij het echter eens, zoals wij zagen.

Na de discussie in de geschriften van de twee politieke tegenstanders en hun consensus ten nadele van de pacht zal het misschien verwonderen dat Gent de admodiatie behield. Weliswaar genoot dit systeem vanwege de voorschepen een theoretische voorkeur en gold het ook praktisch als het beste overgangsregime naar eigen beheer. In 1756, bij het verstrijken van de oude pacht, was de magistraat van mening dat de stedelijke accijnzen nog steeds niet opbrachten wat men redelijkerwijze kon verwachten. De heffing moest eerst verbeterd worden onder het meer kortdate admodiatieregime. Pas daarna wilde men naar regie overschakelen⁶⁸.

De daaropvolgende jaren bleef de stad trouw dit standpunt verdedigen en bij de regering aandringen op het toestaan van inning der taksen in eigen beheer, evenwel zonder succes. Wij komen er op terug bij de besprekingen der driejaarlijkse verpachtingen.

soient gens entendus, actifs et zélés pour l'intérêt public ; 2° que ceux qui sont chargés de la surintendance agissent par le même esprit. Or il est de notoriété publique que les premiers sont rares et, si on en trouve, ils sont régulièrement matés par ceux qui en ont la surveillance. Car il est quasi impossible que dans un magistrat urbain... ils agissent tous par un même esprit pour le bien public." JAS 762 : Die-
rickx aan Raad van Financiën 26 maart 1765.

(65) J. BRITZ in B.N., dl. II, blz. 347-348.

(66) OPBA, dl. V, blz. 1-20.

(67) J.E. NEVE, *Gand sous l'occupation de Louis XIV*. Gent, 1929, blz. 113-115 en 283-286.

(68) SEG 1947: Cobenzl aan Sandelin 27 februari 1756. JAS 778: P en D 17 april 1756 en dossier.

In 1769 was de oprichting van de inventarisatiecommissie een nieuwe gelegenheid om duidelijk stelling te nemen. In haar eindrapport wijdde de commissie een hoofdstuk aan de problemen van de inning. Het was betiteld *Observations sur la régie*. Hierin verkondigden de schepenen als hun overtuiging dat het eigen beheer te verkiezen was boven de pacht s.s. en zelfs boven de admodiatie. Zij brachten daartoe een zevental beschouwingen naar voor, de ene al wat meer ter zake dan de andere en vonden een bevestiging in de besturen, die de regie reeds ingevoerd hadden.

De commissie argumenteerde o.m. dat bij verpachting nooit naar de bekwaamheid van de pachter en zijn vennoten werd gekeken. Alleen het hoogste bod telde⁶⁹. Zo'n houding was alles behalve conform de principes van een goed bestuur. De pachter huldigde daarentegen een standpunt, dat met het algemeen belang niet de minste rekening hield. Daar zijn contract maar over drie jaar liep en zijn enige bekommernis was er een flinke stuiver aan te verdienen, wilde hij er in die korte periode alles uithalen wat maar mogelijk was. Bij hogere ontvangsten was de pachter — aldus de commissie — steeds de natuurlijke beneficiaris: er waren jaren dat de pachters over de zestien duizend gulden verdiend hadden, boeten en verbeurdverklaringen niet meegerekend. Bij onvoldoende ontvangsten slaagde de pachter er wel op een of andere manier in een regeling te doen treffen, die hem ontsloeg van de laatste uitkeringen aan de stad, die dan uit zijn eigen zak moesten komen. In de praktijk was het risico voor de overheid dus niet zo voortreffelijk afgewenteld als de voorstanders van de pacht beweerden. Tenslotte zou volgens de commissie het eigen beheer goedkoper uitvallen dan de pacht: het zou aan de stad hooguit drie duizend gulden kosten, — daar waar de pachters fl. 5400 bedongen als regiekosten —, de ontvangen gelden zouden onmiddellijk ter beschikking staan van de stedelijke financiën, boeten en verbeurdverklaringen zouden, afgezien van een premie voor de aanbrengrer of bekeurder, integraal aan de stad komen. Zelfs, zo vond de commissie, zouden reglementen en stedelijke verordeningen beter worden nageleefd⁷⁰.

De hervormingscommissie, die in 1771 werd opgericht en, zoals men weet, grotendeels uit dezelfde leden bestond als de inventarisatiecommissie, nam de standpunten en conclusies van haar voorganger integraal over, ook inzake de inning der accijnzen. Het zou echter nog duren tot 1786, vooraleer de Brusselse instanties wilden instemmen met overgang naar eigen beheer⁷¹.

(69) „C'est en quelque sorte diffamer une personne que de la rejeter dans une vente publique". JAS 778: *Mémoire ... 1769*, fol. 31-32.

(70) *Ibid.*

(71) Te Aalst, Blankenberge, Geraardsbergen, Nieuwpoort en in het Land van Aalst schakelde men vroeger over naar regie. Dit was soms al tijdens de Zevenjarige Oorlog gebeurd. De Junta der Besturen volgde de omschakeling steeds nauwlettend. Te Geraardsbergen, zo noteerde zij met vreugde, waren de inkomsten met fl. 5600 omhoog gegaan, een voor het stadje belangrijke som. In het Land van Aalst kende men in de nochtans ongunstige jaren 1762-1765 de hoogste inkomsten van de eeuw op de periode 1753-1756 na. Zie JAS 26, fol. 86-89; 53, p. 29 oktober 1771; 54, fol. 134-137, 214-235; 55, fol. 16-17, 39-40, 152-162; 56, fol. 38. Brugge maakte de overschakeling naar eigen beheer mee in 1784, d.i. praktisch op het zelfde ogenblik als Gent. Oudenaarde kende in 1789 nog steeds het pachtsysteem.

De omschakeling werd, zoals wij nog zullen zien, vertraagd door het feit dat de regering voor een zo belangrijke en berooide stad als Gent een zorgvuldige voorbereiding nodig achtte. Niet alleen had men een actieve en betrouwbare directeur nodig, hij moest ook de Gentse fiscaliteit door en door kennen. De stedelijke commissie van financiën moest tevens ingewerkt zijn in de administratie en in de wetgeving.

2.4. De Pachtovereenkomsten

Vooraleer wij de evolutie van de fiscale pachten te Gent nader ontleden, moeten wij ingaan op de algemeen geldende voorwaarden van de pachtovereenkomst en de omstandigheden van de uitbating. De beschrijving die G.T. Mathews en Y. Durand brengen van de vorstelijke pachten in Frankrijk, geldt immers niet steeds voor de Gentse toestanden⁷². Tevens moeten wij een blik werpen op de kleine wereld van de aannemers van fiscale pachten, die — zoals de overheid het verwachtte — mekaar beconcurrerden bij de openbare aanbesteding.

In deze studie beperken wij ons tot de grote fiscale pachten en laten de kleine verpachtingen ter zijde als deze van visserijrechten, van de stokhoudersschappen voor de openbare verkopen, van de „baergie” of bootdienst Gent-Zelzate, het veerpont te Zelzate e.d. Deze verpachtingen zijn trouwens van een gans andere aard en hebben meestal weinig te maken met de fiscale wetgeving. Tevens wijzen wij er op dat het bundelen van alle accijnzen tot één aanbestedingspakket slechts met verloop van tijd tot stand gekomen is net zoals de unificatie van de fiscale octrooien. Dat gebeurde echter na 1672; het Anjou-bewind (1700-1706) droeg daar heel wat toe bij. Het innen van het lastgeld op de Sassevaart bleef echter tot in de jaren tachtig los zweven: het werd nu eens bij het grote fiscale pakket gevoegd, dan weer niet.

In het algemeen omvatte een fiscaal contract steeds twee delen:

1. het object van de overeenkomst: „de middelen en innecomen der stadt by publique admodiatie uyt te geven” zoals het in 1754 te Kortrijk of, „alle de stadsrechten ende middelen hiernaer gespecificeert” zoals het in 1765 te Gent geheten werd. Dit deel nam de fiscale wetgeving in 't kort op, overeenkomstig de terminologie van het octrooi, en vermeldde alle taksen waarvan de inning verpacht werd⁷³.

2. de taak van de pachter of de wijze van uitbating volgens „de conditien hiernaer geïnserieert”. Drie deelaspecten waren hierbij van bijzonder belang: de voorwaarden van aanbesteding en aanvaarding, de exploitatie en de afrekening.

Niet zelden bevatten de vorstelijke ordonnances betreffende het stedelijk bestuur richtlijnen over de verpachting van de taksen. Soms werd zelfs de tekst van het pachtcontract in dergelijke ordonnances opgenomen. Het

(72) G.T. MATHEWS, *The royal general farms in the eighteenth Century*. New York, 1958. Y. DURAND, *Les fermiers généraux au XVIIIe siècle*. Parijs, 1971.

(73) Zo de duidelijkheid dit vereiste, werd te Gent kopij beloofd van de originele tekst uit het octrooi.

verwondert dan ook niet dat de grote „reglementen” voor Gent — die van 1672 en van 1734 — een aantal artikels gewijd hebben aan de verpachting van het stedelijk inkomen. Zij hebben echter niet de tekst van het contract *ne varietur* voorgeschreven. Het reglement van 1672 insisterde op de openbaarheid van de aanbesteding en de toewijzing aan de hoogstbiedende en op de waarborgen die de pachter moest schenken vóór de aanvaarding van de exploitatie. Het verbood het stadsbestuur enige vermindering toe te staan op de pachtprijs zonder toelating van de vorst ⁷⁴.

Het reglement van 1734 urgeerde de verplichting alle inkomsten te verpachten en benadrukte dat de toewijzing van de aanbesteding moest gebeuren door het volledige college van de Keure. Het „regelde” de commissiegelden ofte *pots de vin*, en legde de administratiekosten ten laste van de pachter. Concreet bracht dit mee dat de „wijn gelden” niet meer aan de leden van de stadsmagistraat uitgekeerd werden. Zij moesten rechtstreeks in een der beide stadskassen gestort worden. De regiekosten werden wel vergoed uit de ontvangen belastinggelden, maar werden afgetrokken van de bruto ontvangen som. De pachtprijs sloeg op een netto bedrag ⁷⁵.

Zoals men kan verwachten, vertonen in Vlaanderen de pachtcontracten onder elkaar veel overeenkomst. Men kan dit al onmiddellijk opmaken uit de gepubliceerde teksten, zowel die van de kleinere pachten zoals die van het maalgeld van Vlaanderen (9 april 1688) of van het bierrecht en de veetaks in het Land van Aalst (23 januari 1692), als die van de globale verpachtingen zoals die van „West-Vlaanderen” (23 mei 1737) of van de stad Kortrijk (7 augustus 1754) ⁷⁶. Wel merkt men een verschil tussen die van de zeventiende en die van de achttiende eeuw. Deze laatste zijn preciezer en minutieuzer geworden. Wellicht hebben minder prettige ervaringen de overheid gedwongen tot nauwkeuriger omschrijvingen van plichten en rechten der beide partijen ⁷⁷.

De voorwaarden van het contract waren vroeger steeds door de magistraat op autonome wijze vastgesteld. „*Les conditions de l'admodiation n'ont pas été décrétées par Votre Majesté*”, getuigt het college van de Keure in 1762, „*elles ont toujours été dressées par le seul magistrat, qui y a fait successivement les diminutions, changements et augmentations qu'il a trouvé convenir pour le bien de la ville suivant les occurences survenues*”

(74) *Pl.v.Vl.*, dl. III, blz. 262-sqq.

(75) OPBA, dl. V, blz. 1-20, vooral art. 50-57, 103 en 120. De wijn gelden waarop de magistraat vóór 1734 recht had, bedroegen in het jaar van de aanbesteding 1/100 van de bier- en wijntaksen en 1/30 van de overige rechten. In de jaren dat er geen aanbesteding plaats had, waren zij ook verschuldigd, maar lagen dan lager.

(76) *Pl.v.Vl.*, dl. IV, blz. 974-981, 1124-1130. OPBA, dl. V, blz. 171-178; dl. VII, blz. 307, noot 2.

(77) Raadsfiscaal Dierickx omschrijft ze als volgt: „*La plupart des articles ont été concus et successivement insérés ensuite des observations que les prédécesseurs des suppliants avaient faites sur la forme de la perception, l'économie et la meilleure direction des droits de la ville afin de prévenir les difficultés et les procès, qui paraissent avoir été mus ci-devant ... Quelques-uns de ces articles ne contiennent qu'un rafraichissement des ordonnances et décrets ... émanés relativement à différentes branches desdits droits.*” JAS 762: Dierickx aan Raad van Financiën 26 maart 1765.

ou selon les circonstances du temps. Aucun décret ni règlement, pas même celui de 1734, n'ont ôté au magistrat cette confiance et autorité légitime" ⁷⁸. De stad Gent kon dus — zoals de overige stedelijke overheden — ook wijzigingen aan het contract aanbrengen. Voorwaarden en wijzigingen mochten echter niet in strijd zijn met de vorstelijke ordonnances van 1672 en 1734. De amenderingen sloegen vooral op het eerste deel van de overeenkomst: de wijzigingen van de fiscale wetgeving, de aanpassingen, die het gevolg waren van rechterlijke uitspraken inzake betwistingen of die gewoon onduidelijkheden in de wetgeving wilden voorkomen. Maar ook in het tweede deel van het contract kon men wijzigingen aanbrengen. Men kon de pachters b.v. een nauwere stedelijke controle op hun uitbating opdringen. Men kon zelfs tersluiks beogen de kansen van een bepaalde kandidaat te verhogen, zoals in 1762 gebeurde ⁷⁹.

De veranderingen die door de magistraat werden aangebracht of althans goedgekeurd, konden echter door de regering verbroken worden. In de tweede helft van de achttiende eeuw zal het centrale gezag meer en meer het initiatiefrecht van de stad indijken en dit naar zich trekken. Wij komen daar verder nog op terug.

De Gentse pachtcontracten werden nooit in de Plakkaatboeken opgenomen. Daarom nemen wij de tekst van 1765 in bijlage op. De bespreking van de pachtovereenkomst, die hieronder volgt, zal regelmatig naar deze bijlage verwijzen.

Het was de gewoonte dat een pachtovereenkomst werd aangegaan tussen het stadsbestuur en een „compagnie”, een tijdelijke vennootschap „une compagnie qui se forma pour cela”, zoals het in een eigentijds document heette. Normalerweise eiste de stad Gent een vereniging ⁸⁰ van drie tot vijf personen (bijlage art. 9). Zo had zij bij faling of financiële problemen meer verhaal. Ook de aannemers hadden voordeel bij de spreiding van de risico's, daar het om grote sommen ging. De leden van de vennootschap mochten geen buitenlanders zijn; zij mochten ook geen stedelijke officieren zijn, tenzij men een substituut in zijn ambtelijke plaats stelde. Het is onder die voorwaarden dat men nog al eens fiscaliteitsambtenaren ziet toetreden tot de compagnie (art. 34).

Een van de vennoten was de „principael”, de directeur of woordvoerder van de compagnie, in Frankrijk *doyen* geheten ⁸¹. Allen waren echter actief

(78) G.R. 276 B: Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762.

(79) Over de veranderingen schrijft Gent: „Ces changements consistent où à donner des éclaircissements convenables à quelques parties d'où il pourrait résulter des plaintes ou doléances, où à informer les admodiateurs des décrets portés pendant ce terme relativement aux droits de la ville afin de s'y conformer, ou des sentences rendues dans les tribunaux relativement aux mêmes objets, ou enfin dans la suppression de quelques employés et de leurs gages, le tout dans la vue d'introduire autant d'ordre et d'économie dans la perception des droits de la ville qu'il soit possible”. G.R. 276 B: Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762.

(80) JAS 761: P 14 oktober 1786.

(81) Y. DURAND, o.c., blz. 115. In 1762 wil de stad in het pachtcontract een verandering invoeren betreffende het minimum aantal vennoten. Na klacht van de kandidaat-pachters wordt haar dat door de regering verboden: G.R. 276 B: P 17 mei 1762 en D 21 mei 1762.

in het bedrijf. Een *sleeping partnership* kwam zelden voor en had dan af te rekenen met de ontevredenheid van de stedelijke overheid ⁸². De samenstelling van de vennootschap veranderde gemakkelijk, doch buiten de aanvulling omwille van een sterfgeval gebeurde dit steeds bij het verstrijken van een pachtcontract.

Men weet praktisch niets over het *contrat de société* of over de statuten van zo'n vennootschap. Evenmin zijn wij ingelicht over de interne regelingen en afrekeningen tussen de vennoten ⁸³. Wel is bekend dat betwistingen tussen vennoten niet zelden voorkwamen. Deze brachten al eens het uiteenvallen van een compagnie mee, het samengaan van een ontevreden vennoot met een concurrerende kandidaat-pachter en natuurlijk langlopende processen zoals in 1762 en 1772 ⁸⁴. Zo wij ook niet op de hoogte zijn van de wijze waarop de berekeningen gedaan werden voor het vastleggen van de som, die men bij het openbaar bod naar voor bracht, toch weten wij wel dat onenigheden hierover tot het uittreden van een vennoot konden leiden, zoals gebeurde in 1786 ⁸⁵.

De procedure van de aanbesteding der pacht was minutieus geregeld en toonde veel gelijkenis met deze van de verkoop van ambten. Eenmaal de toelating van de regering voor de verpachting bekomen, werd een openbare oproep gedaan door kennisgeving of „Laet weten” aan het publiek. Dit werd traditiegetrouw op een aantal plaatsen in de stad geafficheerd ⁸⁶. Hierbij werd o.m. meegedeeld waar men kon inzage nemen van het voorstel van overeenkomst en waar en wanneer de openbare aanbesteding plaats had.

Het voorgestelde contract omvatte een gedetailleerde uiteenzetting van de fiscale wetgeving en de voorwaarden van de exploitatie in een 35-tal artikels. Ook was er de tekst van de af te leggen eed in opgenomen.

De openbare zitting voor de toewijzing had plaats op de vastgestelde dag. De procedure van de aanbesteding eiste dat de kandidaten aanwezig of althans vlug bereikbaar waren en op voorhand een ondertekend bod op schrift hadden ingediend. Het voorgestelde bedrag moest hierin in letters — en niet alleen in cijfers — voorkomen. Het was voldoende dat de vennootschappen zich bij het opbieden door een mandataris lieten vertegenwoordigen en zich pas bij de toewijzing kenbaar maakten. Na de

(82) G.R. 276 B : Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762.

(83) In 1772 verneemt men dat in de compagnie De Moerloose het aandeel van de directeur op 50 % was gesteld en dat van beide vennoten op 25 %. Deze ongelijke verdeling had haar verklaring: de oude vennoten hadden zich afgekeerd van de compagnie en de beide nieuwe vennoten waren onbekenden in de branche. Raadsfiscaal Dierickx verzette zich echter tegen deze ongelijkheid en bekwam verandering. JAS 762 : Dierickx aan de landvoogd 18 april 1772.

(84) *Ibid.* De magistraat had daar zijn mening over: „*Ces sortes de sociétés ne doivent pas se conformer à la pluralité et ainsi un seul personnage peut déranger l'union et l'harmonie si nécessaire pour le bien de la ville.*” G.R. 276 B : Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762.

(85) JAS 763 : P 14 oktober 1786.

(86) De oproep moest aangeplakt worden aan de zeven stadspoorten, aan de vier voornaamste parochiekerken, aan het stadhuis en aan het Gravensteen, op de Kouter, de Vismarkt en de Korenmarkt. Zie SAG 144/107.

kennisname van het eerste bod verliep de zitting ongeveer op dezelfde wijze als nu bij de openbare verkopen. Men begon met het mondeling opbieden. Een document van 1762 geeft ons nauwkeurig weer hoe stromannen tegen elkaar opboden en hoe er uiteindelijk twee nog met telkens 50 pond en daarna met 10 pond verhoogden. De geldigheid van deze procedure werd achteraf betwist wegens wijzigingen in het contract. De aanbesteding werd door de regering verbroken. Een nieuwe zitting bracht circa duizend pond per jaar meer op ⁸⁷.

Na de vastlegging van de hoogste inzet, moest de opbiedende stroman de namen van zijn opdrachtgever en van de vennoten of „partioniers” bekend maken. Daarop trok de magistraat zich terug en onderzocht de nieuwe elementen van het dossier: de hoogte van het bod en de titels van de pachters. „*Il faut envisager dans cet objet le personnel des aspirants et le montant de leurs soumissions*”, heette het ⁸⁸. Hiermede beduidde men dat de moraliteit van de pachters evenveel belang had als het bod dat zij deden. Pas nadat het college van alles kennis had genomen en over de betrouwbaarheid van de hoogste bidders van gedachten had gewisseld, besliste het over de toewijzing. Deze werd maar effectief na de controle van de borgstelling en na de eed. De waarborg bedroeg fl. 30.000. Hij moest aan de stad worden afgedragen en bracht 3 3/7 % netto op. De som werd gewoonlijk als leenpand of *engagère* overgenomen en dus aan de voorgangers in de pacht uitbetaald. Naast deze som moesten nog andere bezittingen als borg gesteld worden. Indien de kandidaat-pachters niet het vertrouwen kregen van de magistraat of indien de borgstelling niet voldeed, kon men de pacht aan de tweede hoogste inzetter toewijzen of tot een nieuwe aanbesteding overgaan (art. 4-8 en 11) ⁸⁹.

De eed der pachters was langer en meer gedetailleerd dan deze der ambtenaren bij hun indiensttreding (art. 1 en 2). Hij begon met gehoorzaamheid aan kerk, vorst en stad en met de belofte van „neersticheyt” bij de uitoefening van de taak. Verder sloeg de eed op het feit dat de kandidaten geen steekpenningen gaven om de pacht te bemachtigen en dat geen naam van vennoten of andere geïnteresseerden verzwegen was. De pachters beloofden zich strikt te houden aan de officiële tarieven van de aanslag en ook op hun eigen consumptie accijnzen te betalen. Zij zouden zich houden aan het contract, waarvan zij de voornaamste stipulaties moesten reciteren ⁹⁰.

Het contract legde de aannemers een aantal verplichtingen op. Deze sloegen op de eerste plaats op het personeel. Voor de inning der accijnzen moesten de pachters een beroep doen op stedelijke fiscale ambtenaren, ont-

(87) G.R. 276 B: actum 4 mei 1762 en P 17 mei 1762 en dossier. De inzetters zijn stromannen, één „procureur” en een „chirurgijn”, die geen vennoten blijken te zijn. De aanbestedingsprocedure van de belangrijke pacht voor „West-Vlaanderen” was heel verschillend. Zij wordt beschreven in OPBA, dl. V, blz. 178.

(88) JAS 761: P 20 april 1773.

(89) In 1772 werd Charles de Brauwer uit de compagnie De Moerloose verwijderd omdat hij zijn aandeel in de borgstelling niet kon opbrengen. JAS 762: Dierickx aan Starhemberg 13 april 1773.

(90) Tekst van eed in JAS 762.

vangers, poortklerken e.d. Een andere oplossing lijkt trouwens onmogelijk haalbaar, want dit zou het telkens aanwerven van nieuw personeel omvatten, dat de nodige betrouwbaarheid en technische kennis bezat. Het moet anderzijds voor het stedelijk personeel niet zo prettig geweest zijn om de drie jaren andere opdrachtgevers te krijgen, mensen voor wie alleen ontvangst en opbrengst telden en die zich niet zoveel om hen bekommerden. Zo bleven de stadsambtenaren „officiëren”, d.i. bezitters van een officie met een dubbele afhankelijkheid, van de pachters voor hun optreden en van de stad voor de rekenschap van hun boekhouding. De pachter kreeg ook de beschikking over 16 „stadswakende mannen” of pandoeren. Zij waren een aanvulling van zijn eigen personeel, — waarover verder, — en brachten het aantal wachters op 69. Deze regeling maakte wel duidelijk dat de overheid vooral het management, het bedrijfsbeleid kocht en voor de uitvoering van de opdracht haar medewerking verleende. Het was dus niet strikt noodzakelijk dat de pachters specialisten waren van de Gentse fiscale wetgeving. In feite kenden ze die veelal niet zo goed. De stedelijke officieren die de inning deden, hadden daarentegen een lange ervaring. Dit samenwerken met het stedelijk personeel bracht mee dat de pachters nooit een stuiver van de ontvangsten in handen kregen. Raadsfiscaal Dierickx vestigde de aandacht van de nieuwe gevolmachtigde minister Adam von Starhemberg hierop: „*Les admodiateurs n'ont aucun maniement des deniers. La recette se fait par les officiers préposés par le magistrat*”⁹¹. Wel droegen zij de verantwoordelijkheid, het risico.

Om haar belangen veilig te stellen mocht de compagnie ook eigen personeel in dienst nemen: bedienden, controleurs of „garden”. De overeenkomst voorzag in het aantal werknemers waarop zij recht had: vijf „ronde garden” en 48 „gemene garden”. De eersten circuleerden in de stad, de tweeden werden geplaatst bij de poorten, de vesten of elders. Elke maand kregen zij een nieuwe plaats of een andere ronde toegewezen om alle vertrouwdsheid met ontduikers en smokkelaars te voorkomen. Hun namen moesten aan de stedelijke overheid meegedeeld worden (art. 19-21).

Beide personeelsgroepen werden door de pachter betaald. Hiervoor werd vanaf 1756 een forfaitaire som in de overeenkomst voorzien, die onder de hoofding „regiekosten” bij de berekening van de netto-ontvangsten werd afgetrokken van het globaal bedrag der geïnde gelden.

Het pachtcontract bevatte nog een aantal andere stipulaties betreffende de exploitatie. Het was de aannemers van de fiscaliteit verboden de inning der taksen verder te verpachten aan onderaannemers⁹². Geen van hen

(91) JAS 762: Dierickx aan Starhemberg 18 april 1772. Zie ook JAS 780: verslag van regeringscommissaris de Gheus 9 mei 1776. 'n Andere keer luidde het: „*les admodiateurs de la ville ne touchent aucun denier de leur admodiation. Les receveurs des droits d'icelle sont obligés de vider chaque mois leur caisse et d'en porter directement les deniers au trésorier de la ville et au commis des moyens communs*”. G.R. 276 B: Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762.

(92) Over onderaannemers is heel wat te vinden in de archieven, o.m. volgende beschouwing betreffende de toestand te Brussel: „*Il est en quelque manière impossible qu'un admodiateur général connaisse la nature de tous les moyens qu'il afferme. Ce défaut l'oblige à des sousfermes et par là à ne point mettre le dernier*”

mocht handel drijven in waren, waarop stedelijke accijnzen geheven werden. Het was hun niet toegestaan aan iemand vrijdom van belasting te geven. Hun kantoor moesten zij vestigen in stadsgebouwen, bij voorkeur in het stedelijk entrepôt, het Pakhuis op de Korenmarkt. Daar moesten zij affiches uithangen, die in het Vlaams en in het Frans volledige gegevens brachten over de fiscale aanslagen te Gent. Voor alle drukwerk moesten de pachters zich daarbij richten tot de stadsdrukker (art. 3, 14-19).

Ofschoon de pachters geen overheidspersonen waren, stonden zij onder een speciale bescherming van de vorst en beschikten zij over een bepaalde coërcitieve macht. Bij overtreding van de fiscale wetgeving mochten zij beslag leggen en tot „parate executie” overgaan tot een jaar na het verloop van de pacht. Zo nodig moesten zij een „sterke hand” krijgen van de politionele instanties, zoals een ordonnantie van 23 mei 1726 het uitdrukte voor de Staten van Vlaanderen⁹³. De pachters traden dan op in naam van de stedelijke overheid en konden verbeurd verklaarde goederen openbaar laten verkopen. Wie niet betaalde, konden zij door de rechtbank laten veroordelen. Zoals de stadsambtenaren moesten zij, evenals hun personeel, op hun woord gelooft worden (art. 22, 26-29).

Het zal niemand verwonderen dat naast de beschikkingen betreffende personeel en exploitatie, een heel stel regelingen van financiële aard uitgewerkt en in de pachtvereenkomst opgenomen waren. Zij sloegen natuurlijk in eerste instantie op de geboden pacht prijs en de winst van de pachter, maar strekten zich verder uit tot andere financiële verplichtingen, de borgstelling, de weerslag van een wijziging van de fiscale wetgeving en de eventualiteit van een verlieslatende exploitatie.

De pachtsom sloeg op een netto-bedrag. In het contract stond dat het bedrag „suyverlyck” aan de stad moest overgedragen worden. Dit betekende dat van de ontvangsten twee soorten bedragen moesten afgetrokken worden: de regiekosten en een som van vijfhonderd pond, die de Staten van Vlaanderen elk jaar aan de stad overmaakten opdat de „garden” van de pachter ook zouden letten op het ontduiken van de provinciale belastingen (art. 32 en 33). Artikel 33 van het contract in bijlage omschrijft deze regiekosten: zij omvatten niet alleen de uitgaven aan personeel en uitbating, maar ook het recognitiegeld en een cessie van 1 % aan de armenkas. Wij vermeldden reeds dat deze regiekosten forfaitair op fl. 5400 waren vastgelegd. Pas na het aftrekken van deze beide bedragen werd de netto-ontvangst vastgesteld. Wat dan boven de pacht prijs uitging, heette de „excessentie”.

Eenmaal dat pachter en overheid het eens waren geworden over de pacht prijs, moest de aannemer zich houden aan een aantal beschikkingen betreffende de winst en de opbrengst van boeten en verbeurdverklaringen.

prix à la ferme générale. Ce double désavantage entraine bien des inconvénients et il arrive tôt ou tard un dérangement d'affaires, qui retombe par contre coup sur la ville. JAS 255, P 29 mei 1779.

(93) Pl.v.Vl., dl. VI, blz. 1072. OPBA, dl. IV, blz. 45.

Het hoorde tot de wezenheid van het admodiatielcontract dat de overheid haar aandeel bedong in de exploitatiewinst (art. 33). Met de personeelsregelingen, die wij hierboven uiteengezet hebben, viel het de stad Gent licht vast te stellen wanneer de ontvangsten de pachtsom overtroffen en hoe hoog het bedrag van de winst beliep. Tussen 1750 en 1786 schommelde het aandeel van de stedelijke overheid in de winst tussen $\frac{2}{3}$ en $\frac{14}{15}$. De eerste wijzigingen hielden verband met de toewijzing van de boeten en verbeurdverklaringen en deden het aandeel van de stad in de winst dalen van $\frac{9}{10}$ tot $\frac{2}{3}$. Daarna steeg de deelname in de winst tot $\frac{14}{15}$ en wijst de ontwikkeling erop dat men reeds heel dicht bij eigen beheer stond.

Aanvankelijk had de pachter recht op alle boeten en verbeurdverklaringen. Daarin lag zijn voornaamste bron van inkomsten. Het is echter onmogelijk bij benadering weer te geven wat dit opbracht. Ook tijdgenoten konden het niet. Wel moest hij dan de proceskosten dragen. Dit veranderde in de loop van de jaren. Zeker vanaf 1765 — wellicht reeds vanaf 1762 — kreeg hij slechts $\frac{2}{3}$ van de boeten en verbeurdverklaringen. Het overige derde ging naar zijn wachters of naar de stedelijke politie, de „stadswakende mannen” (art. 27). In 1768 werd de verdeelsleutel nogmaals gewijzigd: een derde bleef aan de pachters, een derde ging naar de stad en een derde naar de wachters of de politie. Maar vanaf dat jaar moest de stad tussenkomen in de helft van de proceskosten en viel haar aandeel in de winst van $\frac{9}{10}$ op $\frac{2}{3}$ ⁹⁴.

De pacht van de Gentse fiscaliteit was voor de aannemers meestal geen slechte zaak: de exploitatiewinst lag veelal hoog. Hun berekeningen en begrotingen waren zo secuur, dat niettegenstaande de continue stijging der pachtprizen de winstmarge gemiddeld rond de £ 4.000 tot £ 5.000 schommelde. Voorschepen Vilain XIII berekende eens dat de drie pachters voor het jaar 1771-1772 een som van netto £ 1607 konden verdelen als hun aandeel in de opbrengst. Het netto overschot op de pachtprijs bedroeg dat jaar £ 4822: hiervan ging $\frac{1}{3}$ naar de pachters en $\frac{2}{3}$ naar de stad. De pachters trokken bovendien nog $\frac{1}{3}$ van de boeten en verbeurdverklaringen en hiervan was het netto bedrag nog niet bekend. Voor hun werk en voor de uitbatingskosten hadden de pachters daarbij nog fl. 5480 in rekening mogen brengen ten titel van regiekosten⁹⁵.

Gedurende de halve eeuw, die wij overzien, maakten de pachters slechts éénmaal verlies. Dit gebeurde in 1773-1774: het tekort bedroeg slechts £ 241. De vennoten van de compagnie De Wulf waren nochtans geen vreemden in de branche. Zij hadden een wat meer riskant bod gedaan om de overname van de pacht af te dwingen: de sprong opwaarts was een der hoogste van de eeuw geweest en bedroeg £ 3100. Toch hadden zij hun berekeningen niet zo roekeloos gedaan, de daarop volgende jaren konden dat bewijzen. Het mali was te wijten aan uitzonderlijke omstandig-

(94) G.R. 277 A: Dierickx aan Raad van Financiën 9 april 1768, D 18 april 1768.

(95) JAS 762: P 11 mei 1773.

heden. Slechte weersomstandigheden en langdurige overstromingen hadden in het voorjaar van 1774 een aanzienlijke vertraging van allerlei aanvoer veroorzaakt. Zo waren er o.m. weinig schepen uit Frankrijk en Engeland aangekomen. Daar veel kelders onder water stonden, was er ook weinig bier gebrouwen. In het totaal zouden er te Gent in die maanden een vierduizend werknemers zonder bezigheid en inkomen gevallen zijn. De pachtende vennootschap liet natuurlijk niet na aan te dringen op tussenkomst van de stad in de geleden schade en dit op een dubbele wijze: 1° door de terugbetaling van het geleden verlies, 2° door een bijkomende vergoeding voor het gratis volbrachte werk in de zin van fl. 500 per vennoot, die vanaf het dienstjaar 1774-1775 contractueel voorzien waren. Op het eerste verzoek werd door het college van de Keure onmiddellijk negatief gereageerd: de zin van de pacht bestond er juist in dat niet de overheid, maar wel de privé aannemer het risico van het verlies op zich nam. Bij de bespreking van de zaak lieten sommige schepenen niet ten onrechte opmerken dat, indien bv. de wijn met een grote vertraging was aangekomen, de taks alleen met vertraging zou betaald worden en dat de pachters het volgend jaar een des te hoger boni zouden hebben. De tweede vraag wilde de magistraat in alle billijkheid regelen. Hij was immers erg tevreden over het keurige werk van de aannemers. Met goedvinden van de Junta der Besturen werd hun uiteindelijk toegezegd dat aan de vraag naar compensatie voor het werk een nieuw onderzoek zou gewijd worden op het einde van de pachtovereenkomst voor 1774-1777, die aan dezelfde compagnie voorbehouden werd. Misschien kon er dan een produktiviteitspremie af.

Enige vergoeding werd echter nooit uitgekeerd. In 1776-1777, het laatste jaar van de triënnale pacht, liep de exploitatiewinst op tot £ 7650: het inkomen dat de pachters hieruit trokken, werd als een voldoende compensatie gezien⁹⁶.

Eénmaal in de loop van de halve eeuw kregen de pachters geen aandeel in de winst zonder dat zij een verlies moesten aanzuiveren. Dit gebeurde in 1750-1751 en was te wijten aan de voorwaarden van het contract. Dit stipuleerde dat een deelname in de winst alleen maar voorzien was, wanneer de „excessentie” de pachtprijs met £ 3000 overtrof. Welnu de pachters bereikten wel de pachtprijs, £ 39.000, maar niet de nodige £ 42.000. Zij moesten zich dat jaar tevreden stellen met de opbrengst van de boeten en wellicht ook met een deel van de regiekosten. Toch was hun pachtcontract uiteindelijk winstgevend: het liep immers over drie jaar in tegenstelling tot het eenjarig contract van 1773-1774.

De pachters genoten enkele bijkomende voordelen, waarvan de betekenis moeilijk becijferbaar is. Zij waren steeds vrijgesteld van inkwartieringen. Zij werden ook niet gecontroleerd door de vorstelijke auditurs: alleen de ambtenaren waren voor hun boekhouding en voor het afdragen van het geld verantwoording verschuldigd aan de overheid. Anderszins kon de uitbetaling van het aandeel in de winst, waarop de pachters contractueel recht hadden, soms lang op zich laten wachten. Vóór de

(96) JAS 761: A 20 april en 11 november 1774, P 22 april 1777.

oprichting van de Junta der Besturen beliep dit wachten gewoonlijk negen tot twaalf maanden, nadien was dit steeds minder dan zes maanden ⁹⁷.

Het ligt niet in de bedoeling alle wijzigingen in de pachtvereenkomsten te onderzoeken. Alleen de belangrijkste aanpassingen zullen verder vermeld worden. De pachters wisten dat zij zich moesten houden aan de eisen, die in het contract gesteld werden en slechts een minimaal optreden ten voordele van de stad omvatten. Daar de inning gebeurde met de medewerking van de concessieverlenende overheid en haar officieren, zetten de pachters zich in het algemeen niet meer voor de stad in dan strikt nodig was. Zij boden bv. geen hulp aan het stedelijk personeel voor het in orde brengen van hun rekeningen en dat werd hun wel eens kwalijk genomen. De pacht werd immers vooral aangezien als een noodhulp voor het gebrek aan organisatie- en ondernemingstechnieken in de openbare sector. Wanneer er uitzonderlijk meer hulp of belangstelling was, werd dit graag in de verslagen genotuleerd. Zo gebeurde het dat in 1772 één der pachters aan de voorscheper een reeks bemerkingen over de Gentse fiscaliteit overmaakte „*des réflexions judicieuses au sujet des abus qu'il avait observé s'être glissés dans quelques parties desdits revenus*” ⁹⁸. Heel onbaatzuchtig was deze belangstelling niet: bij de imminente overgang van pacht naar regie werkte de auteur zich immers in de aandacht van het college als kandidaat-directeur!

Zo de pachters hun inzet ten bate van de stad tot het strikte minimum beperkten, dan betoonden zij des te meer ijver voor hun eigen belang. Dat kon tot het oneerlijke gaan. De betaling van het stadspersoneel in dienst van het belastingwezen diende als verantwoording van de regiekosten. In 1768 kwam men tot de ontdekking dat de pachters de wedden van overleden of geschorste officieren zelf opstreken „*en se servant à cet effet de fausses quittances*” ⁹⁹. Maar hiermee treden wij in de kleine wereld van de fiscaliteitsuitbaters en daarover volgt meer in paragraaf 2.5.

In het algemeen waren de pachters goed af bij de uitbating der Gentse fiscaliteit. Het beste bewijs vindt men in het feit dat allen zich op het einde van hun contract tot de overheid gewend hebben om hun overeenkomst verlengd te zien voor een nieuwe periode van drie jaar. Dit moest natuurlijk gebeuren zonder bekendmaking en openbare aanbesteding en, zo mogelijk, zonder verhoging van de pachtprijs. Telkens

(97) Bevel tot betaling van aandeel der pachters in de exploitatiewinst gebeurde voor het fiscale jaar

1756-1757 op 9 maart 1758
1757-1758 op 9 april 1759
1758-1759 op 27 september 1759
1760-1761 op 4 januari 1762
1761-1762 op 30 december 1762
1762-1763 op 29 december 1763
1763-1764 op 24 december 1764
1764-1765 op 19 december 1765
1765-1766 op 14 augustus 1766
1766-1767 op 8 oktober 1767.

Zie SAG 450: jaarrekeningen.

(98) JAS 762: Dierickx aan landvoogd 18 april 1772.

(99) G.R. 277 A: Dierickx aan Geheime Raad 17 april 1768. JAS 762: P 18 april 1768.

richtten zich de schepenen van de Keure tot de centrale overheid om dit verzoek te steunen en ontslagen te worden van de aanbestedingsprocedure. Alleen in 1768 deden zij dit niet: toen liep immers tegen de directeur van de compagnie een gerechtelijk onderzoek. De argumentatie van de stad was hiervoor stevast dat men de pachters in functie goed kende en er voordeel bij had met hen te kunnen blijven samenwerken en dat anderszids de pachters zelf vertrouwd waren met de heffing der accijnzen.

Buiten de bijzondere jaren 1756-1759 werd het verzoek steeds afgewezen door de regering¹⁰⁰. Men was er zich in Brussel van bewust dat deze steun van de magistraat uitsluitend berustte op de goede menselijke relaties, die de directeur van de compagnie door allerlei kleine en grote attenties had weten te realiseren met de tenoren van het college van de Keure. Een verlenging was bovendien onwettig en had alleen het privé-belang van de pachter op het oog. Fiscaal Dierickx drukte zich onomwonden in zijn advies aan de Junta der Besturen op volgende wijze uit: verzoeken tot verlenging vanwege de pachters „*tendent uniquement à leur propre et privé avantage: ou pour se récupérer des pertes qu'ils auraient prétendument essuyées ou pour prévenir celles à faire*”¹⁰¹. Vanaf de jaren zeventig kwam echter een ernstiger argument naar voor: het voorbereiden van de overname van de inning door de stad en het eigen beheer. Daarom was in 1771 en 1772 de Junta der Besturen het eens dat dezelfde pachters aanbleven, weliswaar slechts voor één jaar en in 1772 mits een verhoging van de pachtprijs. In 1773 wees de Junta iedere verlenging zonder openbare mededinging af. Een nieuwe compagnie nam de pacht over en bood daarvoor £ 3100 meer. Vanaf 1774 werden deze pachters steeds in hun opdracht bevestigd — eventueel met een verhoging van pachtsom — totdat de regie werd ingevoerd.

2.5. De Wereld der Pachters

Wat voor mensen waren de aannemers van fiscale inningen? De mooie studie van H. Coppejans-De Smedt betreffende de Gentse burgerij handelt niet over hen¹⁰². De inventarisatiecommissie van 1769-1770 merkte op dat zij niet hoorden tot de klasse van de gegoede burgerij, die de „respectability” van de achttiende eeuw uitmaakte: *Il est presque sans*

(100) In 1756 had de magistraat regeringscommissaris de Wavrans weten te overtuigen van het aanhouden van dezelfde pachters. In het perspectief van een overgang naar eigen stadsbeheer had hoofdpachter P. Motte toegezegd een betere opbrengst te zullen realiseren van een aantal accijnzen, wier rendement tot dan toe niet schitterend was. Een gewone verlenging was het niet, want P. Motte had een hoger bod gedaan; het was eerder een toewijzing zonder openbare aanbesteding. De Junta voor de Auditie van de Rekeningen aanvaardde het voorstel zonder enig argument. Het protest van een andere kandidaat-pachter werd niet aanvaard: JAS 778: P 17 april 1756 en dossier.

(101) JAS 762: Dierickx aan Geheime Raad 26 maart 1765.

(102) H. COPPEJANS-DE SMEDT, *Bijdrage tot de studie van de gegoede Burgerij te Gent in de XVIIIe eeuw*. Brussel, 1952, blz. 63 vermeldt wel een J.B. Van Goethem die in 1776 mede-oprichter wordt van een suikerraffinaderij. Het is niet duidelijk of hij te identificeren is met de pachter, die wij verder zullen ontmoeten.

exemple qu'une personne de faculté et de bien ait regardé ou tenté d'être admodiateur"¹⁰³. Toch bereikten zij een grote omzet en realiseerden hoge winsten. Dit alles doet vermoeden dat zij wellicht een aparte groep en een eigen wereldje vormden.

2.5.1. Beroepsmilieu en waardering

De pachters waren mensen van eigen bodem en eigen streek, avontuurlijke *brasseurs d'affaires*, ja soms ondernemende gokkers. J.B. De Moerloose, die de Gentse fiscaliteit uitbaatte van 1765 tot 1773, was „fabrikant” van kammen geweest en heette later handelaar in steenkool en tabak¹⁰⁴. J.B. Van Goethem, die de inning verzorgde in 1759-1762 en 1773-1786, was huidevetter en dreef een groothandel in oud-linnen en lommen, die hij naar de Hollandse papierindustrie uitvoerde. „*Un homme entreprenant*”, die al eens in falings was geweest, zo typeert hem raadsfiscaal Dierickx¹⁰⁵. Willem Liedts was koopman te Gent en te Oudenaarde. Hij wordt na zijn dood in 1773 in dezelfde pachtersvennootschap opgevolgd door zijn zoon Jean. Wellicht zijn beiden verwant met de ondernemende en weinig scrupuleuze zakenman Willem Liedts, die in zijn bedrijvigheid te Oudenaarde door L. Dhondt werd beschreven¹⁰⁶. Charles de Brauwer, pachter-vennoot in 1772-1773, werd alleen als handelaar vermeld. Ook hij had al eens 'n falings meegemaakt¹⁰⁷. Kandidaat-pachter Lieven Haeck was koopman geweest¹⁰⁸. De collega's van de provinciale belastingen waren mannen uit hetzelfde milieu, zoals blijkt uit recente publikaties¹⁰⁹. Hun levenswandel veranderde niet wanneer zij bij de overgang van de fiscaliteit der Staten van admodiatie naar eigen beheer, van pachter naar regisseur evolueerden.

(103) JAS 787 : *Mémoire* van 1769, fol. 31-32.

(104) JAS 762 : P 20 april 1773. G.R. 277 A : Anonieme *mémoire* s.d. en *Réflexions* s.d.

(105) JAS 762 : P 18 april 1768. G.R. 276 B : P 17 april 1763, *Transaction* 30 juni 1760.

(106) „*Jean Liedts, fils de feu Guillaume*” JAS 762 : nota op verzoekschrift Willem Liedts en Philippe De Wulf 17 april 1772.

Willem Liedts van Oudenaarde hield zich met veel kredietbusiness bezig. Zijn broer Laurent was brouwer en werd te Oudenaarde pachter van de stadsrechten. Zie L. DHONDT, *De Vernieling van het „Gouvernement” op 8 maart 1790*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Oudenaarde*, 1978, dl. 18, blz. 361 sqq. Zie ook R.v.Vl., 27.589.

(107) JAS 762 : Dierickx aan Starhemberg 18 april 1772, P 20 april 1773.

(108) Lieven Haeck beweerde dat hij zich dertig jaar voordien uit het zakenleven terugtrok en van zijn fortuin leefde „*à son aise et avec bonheur*”. Maar zijn getuigenis wordt tegengesproken door de magistraat, die schreef dat de tegenkandidaten (met J. Liedts als „principael”) „*sont infiniment plus avantagés de la fortune*”. Zie JAS 763 : Verzoekschrift van L. Haeck 7 september 1786, Keure aan Raad van Financiën 30 september 1786.

(109) L. DHONDT, o.c., blz. 330 sqq. beschrijft de handels- en financieactiviteiten van P. F. Schepers, die al op 25-jarige leeftijd in de exploitatie van de fiscaliteit getreden was. Na de overgang van pacht naar regie was hij directeur (ook „regisseur”) van de provinciale fiscaliteit geworden, zonder dat er veel veranderde in de mentaliteit bij de uitbating van de taksen.

Het is klaarblijkelijk uit een ondernemende en nog niet met veel achting omringde klasse van zakenlieden, dat de aannemers voortkwamen. Een aantal van hen komt men daarbij op verschillende plaatsen tegen als pachter der accijnzen. Het is een reden te meer om te spreken over het wereldje van de pachters.

J.B. De Moerloose slaagde erin de fiscale pacht te bekomen te Brugge. Inmiddels ondernam hij te Gent het nodige om de inning opnieuw in handen te krijgen, na uitgeschakeld te zijn door een bijzonder hoog bod van een concurrent ¹¹⁰. Pieter Motte, pachter te Gent van 1750 tot aan zijn dood in 1758, had reeds tien jaar voordien dezelfde opdracht bekomen in het Land van Aalst ¹¹¹. Staf Nicolle, pachter in 1746-1750, komt men ook te Aalst en op andere plaatsen tegen ¹¹². Analoge toestanden kende men in de administratie van de Staten van Vlaanderen. Pachter Rigauts, die bij de overgang van pacht naar regie directeur van de provinciale belastingen was geworden, kreeg de leiding van de fiscale inningen van meerdere besturen in handen: Geraardsbergen, Nieuwpoort, het Land van Aalst. Alleen slaagde hij er niet in zijn zoon te associëren in zijn directeurschap: de ambtenarij was geen pachtvennootschap, vond de Statendeputatie ¹¹³.

De kleine wereld van de fiscaliteitspachters had bij het publiek geen goede naam. Het is niet zonder reden dat het pachtcontract een volledig artikel wijdde aan het recht op goede behandeling en verbood hen te „injurieren ofte qualyck te tracteren” (art. 29). De stad Gent verklaarde daarbij dat zij onder de bijzondere „protectie ende sauvegarde” van de vorst stonden. Ook elders komt men dergelijke clausules tegen ¹¹⁴. Zo wij geen concrete feiten van afpersing of onrechtvaardige behandeling van belastingplichtigen kunnen voorleggen, toch lijkt het wel duidelijk dat de pachters het niet altijd zo nauw namen met de eerlijkheid tegenover de overheid. Sommigen van hen waren bekenden van het gerecht en hadden de reputatie smokkelaars en belastingontduikers te zijn; zij aarzelden dan niet ambtenaren om te kopen. Wellicht is hier ook een

(110) JAS 763: P 16 oktober 1786. C.G.G. 2021: P 8 december 1788.

(111) ALA 87: Actum 28 mei 1744. Misschien was hij ook een van de vier „régisseurs” van de provinciale fiscaliteit. Zie SEG 1953: de Stoop aan Cobenzl mei 1769, Vilain XIII aan Cobenzl 13 mei 1769.

(112) ALA 87: Actum 26 mei 1744. Hij was — buiten de pachtperiode — te Gent ontvanger van de wijnrechten en van het adem- en bodemgeld. Is Robert Nicolle, die in het begin van de achttiende eeuw pachter was een verwant? Zie J. NEVE, *o.c.*, blz. 113, 283, 285. En Frans Nicolle, die provinciaal en stedelijk fiscaal ambtenaar was in de jaren 1750-1770? G.R. 276 B: dossier bij brief van Gent 23 juli 1767.

(113) JAS 54, fol. 134-137, 214-235; 55, fol. 16-17, 39-40, 152-162; 56, fol. 38. In 1762 is hij kandidaat voor de pacht te Gent. G.R. 276 B: P 17 mei 1762.

(114) Zo te Kortrijk in pachtvoorwaarden van 7 augustus 1754. *Pl.v.VI*, dl. V, blz. 450-471. Er zijn ons uit deze periode geen spotliedertjes op pachters of schimp-partijen bekend, zoals die in Frankrijk wel voorkwamen, ook geen plunderingen van woningen zoals te Brussel in 1657, 1661 en 1675 gebeurden ten nadele van de pachters Gaspard Thonis, André Van der Haeghen („den Wael”) en Henri Bertrand.

oud spreekwoord bewaarheid, dat zegt dat de knapste stropers de beste jachtwachters worden. En dat was misschien wel nodig voor een land, waarvan de Gentse voorschepen Vilain XIII schreef : „*Personne n'ignore la facilité et la disposition de ce peuple à la fraude.*”¹¹⁵.

Het is opvallend hoe graag de kandidaat-pachters mekaar openbaar van onrechtmatige handelingen beschuldigden in de periode, die een nieuwe fiscaliteitsaanbesteding voorafging. Hun bedoeling was duidelijk : degenen, die zich als concurrent opstelden, te doen uitschakelen als aanvaardbare pachters. De wraking door de centrale overheid liet de overblijvenden toe de pacht aan een lagere prijs in de wacht te slepen. In 1762 slaagde een groepje er op die wijze in de uittredende pachter J.B. Van Goethem te doen uitsluiten. Bij vorstelijk decreet van 21 mei 1762 werd de man onaanvaardbaar verklaard. Al genoot hij nochtans de voorkeur van de magistraat, zijn verweer kon niet baten. De vorst had hem immers bestempeld als „*un transgresseur très qualifié de ses edits*”¹¹⁶!

2.5.2. Het optreden van twee hoofdpachters

Het is verhelderend voor de kennis van deze kleine wereld even de dossiers op te slaan van twee voorname pachters : J.B. De Moerloose en J.B. Van Goethem¹¹⁷. Meer dan 'n kwart eeuw, van 1759 tot 1789, waren zij elkaars concurrent voor het bekomen van de pacht. Zij waren aan elkaar gewaagd : in deze periode was een van beide steeds hoofd- of medepachter of stille financier van de pachtende compagnie, ook al hadden nog anderen medegedongen bij de openbare aanbesteding. De stad hield hen beiden dan ook in eer. Wanneer de ene de algemene pacht bekwam, hield zij voor de andere, althans tot in 1773, een troostprijs in reserve : de pacht van de graanmolen en van het lastgeld. Heel keurig was dit spel niet, maar wel nuttig voor de goede betrekkingen¹¹⁸. De beide con-

(115) J. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 280.

(116) G.R. 276 B : P 21 april 1762 en 17 april 1765, Magistraat van Gent aan Geheime Raad 11 mei 1762 en dossier.

(117) De Moerloose en Van Goethem bestrijden elkaar, waar zij maar kunnen. In 1772 bv. maakt De Moerloose ruzie met zijn twee associés Liedts en De Wulf en zet ze uit zijn „compagnie”. Prompt trekken de beide heren naar Van Goethem om met hem een pachtersvennootschap te vormen.

Alleen in 1762-1765 kreeg geen van beide officieel de pacht. Van Goethem was door de regering als aanvaardbare pachter gewraakt. Het is echter waarschijnlijk dat de gewraakte kandidaat in het geheim achter de nieuwe compagnie stond, die de pacht bekwam. De plechtige verklaring van een der vennoten van deze nieuwe compagnie dat hij de vennootschap Van Goethem verlaten had is juist, maar sluit niet uit dat Van Goethem de spil was of althans geïnteresseerd in de nieuwe vennootschap. Wij weten met zekerheid dat Van Goethem in 1765 de drijvende kracht was achter de compagnie Lieven Haeck, die er dan echter niet in slaagt de pacht te bekomen. In 1772 richtte Van Goethem openlijk zelf een pachtsvennootschap op. Deze compagnie zou nochtans niet zijn naam, maar die van zijn associé De Wulf dragen. JAS 762 : Verzoekschrift van De Moerloose 1 april 1772, Dierickx aan Starhemberg 18 april 1772, P 22 april 1772.

(118) Overeenkomstig art. 65 van het reglement van 1734 had het lastgeld bij het pondgeld moeten gevoegd worden na de dood van de titularis. De poortklerken en de ontvanger van het pondgeld weigerden echter dit supplementaire werk

currenten gedroegen zich echter als kemphanen, die elkaar niet konden luchten en mekaar het licht van de zon niet gunden. Zelfs de Junta der Besturen was op de hoogte van de *animosité qu'il y a entre les deux compagnies*¹¹⁹.

J.B. De Moerloose was niet alleen zakenman, hij was ook stedelijk ambtenaar. Als „staatsmaker” van de rechten op het bier was hij belast met het toezicht op de bieraccijnzen. Bij het gerecht stond hij opgetekend als smokkelaar: hij had o.m. vorstelijke invoerrechten ontdoken. Niettemin was hij daarna nog door de regering benoemd tot „*inspecteur des droits de sa Majesté dans le département de Gand*”!¹²⁰

In 1767-1768, tegen de tijd van de vernieuwing van de pacht werd hij met een nieuwe beschuldiging bedacht vanwege zijn concurrent Van Goethem: hij hield *boutique ouverte* in koopwaren, die aan stadstaksen onderworpen waren. Dit druiste in tegen zijn eed als pachter en in zijn pachtcontract (art. 15) was daarvoor een boete van fl. 1000 voorzien. Ook zou hij valsheid in geschriften gepleegd hebben.

De Moerloose ontkende de beschuldigingen niet direct. Hij verdedigde zich met te wijzen op zijn verdiensten als pachter. Tijdens de duur van zijn contract was hij bijzonder succesvol geweest bij de bestrijding van

erbij te nemen. In het begin van 1756 had de regering haar goedkeuring gehecht aan de benoeming van een aparte ontvanger en het verder bestaan van de lastgeldadministratie. G.R. 276 B: Verzoekschrift van Gent met apostille van 5 januari 1756. In het kader van deze betwisting had de magistraat deze accijns buiten de algemene pacht gehouden.

(119) JAS 761: P 20 april 1773. Enkele voorbeelden mogen dit duidelijk maken. In 1773 had de compagnie De Wulf met Van Goethem als vennoot opnieuw de pacht veroverd met steun van de Junta der Besturen en tegen het advies van de eerste schepen en de raadsfiscaal. Deze hadden voordien tweemaal de pacht van De Moerloose mogen verlengen zonder openbare aanbesteding. Enkele maanden na de aanvang van de pacht diende de compagnie een klacht in tegen De Moerloose als stedelijk fiscaal ambtenaar, nl. staatsmaker der bierrechten. Er was met de staatsmaker geen akkoord te bereiken „in het vriendelijke”. De commissie van Financiën werd gepraamd hem te gaan inspecteren. Een verslag van dit bezoek, getekend door twee schepenen en De Wulf, berust in het Gentse stadsarchief. Ook al was niet alles perfect in orde, er was geen voldoende reden om De Moerloose af te zetten. Zie SAG 107/46: Actum 20 december 1774 en 13 september 1776; 107/48: Verslag 16 september 1776.

In 1779 poogde de compagnie De Wulf opnieuw De Moerloose uit zijn ambt te doen ontsetten. De man was dan pachter te Brugge geworden en leed aan jicht. Regeringscommissaris De Grave was voor het standpunt van Van Goethem en de compagnie De Wulf gewonnen: onmiddellijk afzetten. De klachten betroffen nu vooral de „substituut”, die het werk deed. Deze was een arbeider van De Moerloose's kammenfabriek, „*un étranger d'une condition très sobre*”, Van Laer. De Junta der Besturen werd erbij betrokken, maar ook nu slaagde het manœuvre niet. JAS 761: P 10 februari 1779; 765: De Grave aan Raad van Financiën 25 januari 1779. In 1781 werd er uiteindelijk dan toch een controleur naast de staatsmaker geplaatst. De eerste titularis van dit nieuwe ambt heet Jacques Simon, „*homme de probité et de capacité*”. JAS 765: D 29 mei 1781 en dossier. Verder zullen wij nog zien hoe De Moerloose, in de periode dat hij de pacht bezat, tegen Van Goethem ageerde als pachter van het lastgeld.

(120) Het werk liet hij uitvoeren door een knecht, die zijn substituut heette in het officie. Als vorstelijk inspecteur beschikte hij over zestien personeelsleden *avec bandouilières aux armes de Sa Majesté*. G.R. 277 A: Rekest 11 april 1768.

de fraude. Men zou hem zelfs „*le fléau des fraudeurs*” geheten hebben. Wijselijk voegde hij er niet aan toe dat verbeurdverklaringen en boeten het grootste deel van zijn inkomen uitmaakten en dat elke verstandige pachter zo zou handelen. Hij deelde wel mee dat een aantal kooplieden erg boos op hem waren.

In zijn verdedigingsschriften viel hij zelfs hooggeplaatsten aan, van wie hij vermoedde dat zij de aantijgingen niet ongaarne zagen. Hierbij kwamen pittige details naar voor betreffende de Gentse „respectability”. Zo vermeldde De Moerloose dat hij, kort voordat de eerste klachten waren ingediend, de weelderige karos van de schoonzuster van de onderbaljuw, baron de Heems, had doen aanslaan. De staatsiewagen was uit Parijs op frauduleuze wijze ingevoerd. De onderbaljuw zou dan ook in zijn nopjes geweest zijn met het onderzoek, dat hij moest instellen, en de gerechtelijke vervolging. Ofschoon een personeelslid van De Moerloose werd aangehouden, werd de zaak later geklasseerd ¹²¹.

Nog andere, minder fraaie gegevens leren ons de man kennen. Valsheid in geschriften was hem niet vreemd, zoals wij reeds zagen in verband met de vervalste kwitanties. Ten gevolge van de vele betwistingen rondom zijn persoon was hem de pacht van 1768-1771 slechts toegekend bij decreet van 17 mei 1768. Hij was daardoor in de pachtersopdracht bevestigd, die hij reeds uitoefende sinds 1765. Volgens het nieuwe contract had de stad recht op $\frac{1}{3}$ van de verbeurdverklaringen en boeten. Op 25 mei was hem gevraagd om met ingang van 1 mei een staat op te maken van de hiervoor bekomen bedragen. 1 mei was nl. de datum waarop de nieuwe pacht in voege ging. De Moerloose antwoordde boud dat het hem onmogelijk was deze lijst op te stellen en hield alle geïnde gelden voor zich ¹²².

Op een ander ogenblik ontmoet men hem in een duistere zaak als schoonzoon van een stadsambtenaar, de poortklerk van de Brugsepoort J.B. Lancsweert. Na het overlijden van deze man op 9 november 1769 probeerde zijn weduwe met alle juridische middelen — en die waren talrijk tijdens het Ancien Régime — en tegen alle logica in, dit officie voor zich te behouden. Aan het klerkschap was immers een gratis woonst verbonden. Het is bijna onnodig te zeggen dat zij hierbij gesteund werd door haar schoonzoon, die dan juist pachter der stedelijke accijnzen was. Het aanporren tot onredelijk verzet en tot onwil had natuurlijk iets te maken met een plagerij ten laste van een vennoot van J.B. Van

(121) Schepen Van Crombrughe wordt beschuldigd van deelname aan de fraude van De Moerloose. JAS 762 : P 17 mei 1768. G.R. 277 A : Anonieme memoire s.d., *Réflexions* door J.B. De Moerloose en Verzoekschrift van 11 april 1768, Dierickx aan Geheime Raad 17 april 1768, P 27 april 1768. Achter de actie moet Van Goethem gezeten hebben, want naderhand merkt de Junta op : „*par des intrigues et des cabales il (Van Goethem) n'avait pu faire exclure les anciens admodiateurs*” JAS 762 : P 17 mei 1768.

Als gevolg van de klachten benoemt de stad een controleur om het gedrag van de pachters na te gaan. De taak van deze man wordt omschreven in G.R. 277 A : Dierickx aan Raad van Financiën 9 april 1768 en D 18 april 1768.

(122) SAG 107/25, fol. 110-111, en 527/17 : Mémoire aan H. de Wavrans 3 juli 1771. Hierin klaagt De Moerloose dat men zijn schoonmoeder verdacht maakte. Betreffende betwistingen over de pacht 1765-1768 zie R.v.Vl. 34.178.

Goethem, Pieter Slock, die op deze wijze jarenlang werd weerhouden van het inbezitnemen van de woning en de uitoefening van de lucratieve functie ¹²³.

Pachter De Moerloose kon zich echter heel overtuigend en vlot voordoen tegenover de overheidsinstanties. Als men zijn geschriften leest, zou men zich bijna laten meeslepen door zijn heilige verontwaardiging over het optreden van smokkelaars, die hij „*cette peste de l'état*” heet. Hij maakte dan op tijdgenoten zo'n goede indruk dat in 1773 zelfs voorschepen Vilain XIII en raadsfiscaal Dierickx hem persoonlijk steunden, toen hij voor een nieuw pachtcontract £ 3000 minder bood dan een concurrerende compagnie, waarin Van Goethem vennoot was. De Junta der Besturen stak er echter een stok voor, zodat De Moerloose de pacht zag ontsnappen. Hij ging dan zijn geluk elders proberen en slaagde erin in 1778 te Brugge de pacht te bekomen voor £ 22.000. De roep, die hij er meekreeg, was niet erg gelukkig „*fourbe bien caractérisé*” of ook nog „*celui-ci a la réputation d'être peu solvable*” ¹²⁴.

Pachter J.-B. Van Goethem moest niet onderdoen voor zijn collega en concurrent. Raadsfiscaal Dierickx typeert hem als *fameux fraudeur de profession*. Eerste pensionaris Pycke gebruikte analoge termen. De man had gewoon douane-ambtenaren omgekocht ¹²⁵. In 1762 werd hij door de regering van alle nieuwe pacht uitgesloten. Vennoten, die de maatregel voelden aankomen, zorgden er voor tijdig aan de overheid te laten weten dat zij de compagnie verlaten hadden wegens het schandelijk gedrag van de directeur ¹²⁶. Van Goethem zelf had ook tijdig geprobeerd iets te ondernemen om het tij te keren. Hij was er zich bewust van dat ontkennen niet meer kon baten. Daarom had hij het op een akkoord gegooid met de gerechtelijke overheid met als voorwaarde dat de vervol-

(123) De weduwe werd door alle rechtbanken afgewezen: de schepenbank van Gent, de Raad van Vlaanderen, de Grote Raad van Mechelen. Daarop wendde zij zich tot de regering, waar zij wel wat steun vond. Op deze wijze hield weduwe Lancsweert Pieter Slock weg van de uitbating van het officie van poortklerk, dat deze voor een hoge prijs gekocht had. Intussen was haar zoon Jean Lancsweert als vierde vennoot in de pachterscompagnie De Moerloose opgenomen. Zie JAS 769: P 16 mei 1770, 27 augustus 1771, 23 juli 1773, 17 september en 22 oktober 1773 en volumineuze dossiers o.a. *Mémoire pour Chr. P. Slock s.d.* G.R. 277 B: Gent aan Geheime Raad 28 maart 1772, D 6 november 1773. J. d'HANE DE TERVAERENT, *Handboek*, dl. I, hs. 15626 van Gentse Universiteitsbibliotheek, blz. 141-142 en 166.

(124) JAS 762: P 11 mei 1773; 693: de Stoop aan Limpens 13 januari 1781. G.R. 273 A: P 15 oktober 1785 en 6 december 1786, D 9 november 1785. R.v.Vl. 27.429 en 27.430.

(125) R.F. 3914: Pycke aan Cobenzl 14 juni 1762. JAS 762: P 18 april 1768. R.v.Vl. 23.370.

(126) Vennoot P. Van der Bruggen bv. verklaart Van Goethem te verlaten en in een nieuwe vennootschap te treden met W. Liedts. Om de lange samenwerking met Van Goethem te doen vergeten en een goede indruk te maken bij de regering, beschuldigt hij de oud-pachter Heye (1756-1759) van concrete fraudefeiten tijdens zijn exploitatie. Zie G.R. 276 B: P 21 april en 7 mei 1762. Hij zelf was echter geen haar beter. In 1754 had hij geweigerd het innen van het lastgeld samen te voegen met dat van het pondgeld. Het reglement van 1734 schreef dat voor vanaf de dood van de titularis, zoals wij reeds zagen. In 1765 ging hij failliet: hij was op dat ogenblik ontvanger van het pondgeld. SAG 107/24, fol. 237.

ging niet zou doorgaan. In een door hem ondertekend document bekende hij schuld en beloofde te verklaren welke personen hij omkocht en hoe de fraude gebeurde. Hij zou daarenboven geen oud-linnen of lompjes meer uitvoeren zonder vergunning. Hij aanvaardde tevens een som van fl. 7000 cour. te betalen plus de gerechtskosten¹²⁷. Zulke transactie stond echter bijna gelijk met een veroordeling, ook al ontliep de beklaagde een gerechtelijk vonnis, en was hem ten dele genade geschonken. De regeling kon dan ook het uitsluitingsdecreet van 1762 niet afwenden¹²⁸.

Van Goethem was er echter de man niet naar om de strijd op te geven. Met alle middelen poogde hij nadien zijn dossier uit te zuiveren, door de transactie en het decreet te doen verdwijnen en eerherstel te bekomen. Hij deed daartoe een knappe vondst. Hij bekloeg zich bij de regering dat drie van zijn elf kinderen, een zoon en twee dochters, in het klooster wilden treden, doch overeenkomstig het kerkelijk recht als afstammelingen van een vader *notoriae infamiae* niet aanvaard werden. Het verzoekschrift aan Brussel was goed georchestreerd: meerdere schepenen loofden op dat ogenblik zijn kwaliteiten als pachter: *connaissance, capacité, activité* enz. Sommigen richtten een persoonlijk schrijven aan leden van de Geheime Raad. Zelfs de strenge raadsfiscaal Dierickx was hem gunstig gezind en adviseerde de regering voor het uitschrijven van *des lettres de restitution*. Die werden hem uiteindelijk bezorgd bij decreet van 20 april 1765¹²⁹.

Al onmiddellijk werd de man opnieuw actief in de pachtbusiness. Nog datzelfde jaar maakte het college van de Keure de graanmolen en het lastgeld opnieuw los van de algemene pacht om de uitbating ervan bij onderhandse acte aan Van Goethem te schenken. Na 1768 mocht hij deze pacht behouden. Dat jaar blijkt hij de ziel te zijn van een nieuw opgerichte pachtersvennootschap met Lieven Haeck als directeur en met procureur Simoens en poortklerk Pieter Slock als leden. Van Goethem bleef er officieel buiten, maar reisde voor hen naar Brussel¹³⁰. Daar probeerde hij rapporteur Massez van de Junta der Besturen met honderd pond om te kopen...! Onnodig is het vermelden van de reactie: de leden van de Junta waren onkreukbaar en deelden zoiets onmiddellijk mee. Geen pacht dus voor de beschermelingen van iemand die opnieuw heette „*ci-devant fraudeur de profession et qui par ses fraudes et pour avoir suborné les employés de Sa Majesté a essuyé ... une action fiscale*". Meer nog: „*il est publiquement soupçonné de continuer la fraude*”¹³¹. Ofschoon men de man te Brussel nog lang bleef wantrouwen, slaagde hij

(127) G.R. 276 B: Transaction 30 juni 1760.

(128) Het is bevreemdend dat de Gentse magistraat spijs dit alles twee vennoten zocht voor de verlaten Van Goethem om hem toch de pacht te kunnen geven. G.R. 276 B: dossier bij P 11 mei 1762.

(129) G.R. 276 B: P 17 april 1765, D 20 april 1765 en dossier: derde schepenen d'Hane de Leeuwergem aan H. de Wavrans 28 maart 1765.

(130) „*compagnie à la tête de laquelle était selon le bruit public le nommé Van Goethem, quoique son nom n'y soit point*.” Met het bekomen van de pacht wilde hij bewijzen dat er op zijn gedrag geen enkele vlek meer rustte. Zie JAS 762: P 17 mei 1768.

(131) G.R. 277 A: P 27 april 1768. JAS 762: P 17 mei 1768.

er in 1773 in voor de compagnie De Wulf de pacht te bemachtigen. Hijzelf was maar gewone vennoot, maar had Ph. De Wulf en J. Liedts weten los te weken uit de compagnie De Moerloose, die hij als zijn voor-naamste concurrent aanzag. Verder had hij bekomen dat de Junta der Besturen geen rekening hield met de bezwaren van de stedelijke magistraat en de raadsfiscaal. Hij deed een gewaagd bod: £ 3100 meer dan het jaar ervoor, zoals wij reeds vermeldden. De regering verklaarde het aanvaardbaar ¹³².

Tot 1786 bleef Van Goethem pachter. Was hij veranderd? In elk geval werd na een jaar de exploitatie van de compagnie De Wulf door iedereen geprezen voor de bekomen resultaten. In 1786 trok hij zich terug uit de groep na een ernstig meningsverschil met zijn beide partners: het bod, dat zij deden, lag naar zijn mening te hoog ¹³³.

2.5.3. Gedragingen van andere pachters

Van andere pachters zijn meestal minder kleurrijke buitensporigheden bekend. Toch gingen er niet velen vrijuit. Typisch voor het milieu lijkt het geval van de reeds vermelde Pieter Slock. In 1768 was hij lid geworden van een compagnie, die onder de impuls van J.B. Van Goethem tot stand was gekomen, maar de pacht niet verkreëg. De man was sinds 1748 poortklerk aan de Muidepoort. Na de dood van J. Lancsweert, de schoonvader van zijn concurrent J.B. De Moerloose, stelde hij zich kandidaat voor zijn opvolging als poortklerk aan de Brugse poort. Voor de koop van dit ambt had hij £ 935 geboden. Welnu het inkomen van de poortklerk bedroeg er in 1750-1770 gemiddeld slechts £ 115 per jaar. P. Slock moet niet meer zo jong geweest zijn en dus niet meer in staat op een eerlijke manier de hoge koopsom terug te winnen. Fiscaal Dierickx heette het bedrag „une somme exorbitante”. Hij vond Slock in verband met het gekochte ambt „suspect de l'acquérir avec des vues frauduleuses et de s'en indemniser par des récompenses secrètes aux dépens de ses principaux.” Toen in 1771 de moeilijkheden in verband met zijn aanstelling voortduurden, deed Slock een nieuw bod bij de magistraat: hij zou de stad duizend gulden betalen, indien de stad hem het poortklerschap voor zes jaar wilde toevertrouwen: „*Marque certaine*”, noteerde hierbij voorschepen Vilain XIII; „*qu'il est assuré qu'on peut y voler et qu'on y vole*”. De fiscaal vond: „*le dit Slock a la réputation d'être fraudeur de profession*”. Eerlijkheidshalve voegde hij echter aan deze vaststelling toe dat hij geen enkel duidelijk bewijs in handen had, maar alleen ernstige verdenkingen na onderzoeken in smokkelzaken. Dat alles nam niet weg dat Slock in 1773 toch bezit kon nemen van een tweede poortklerk-functie. De compagnie waarvan hij deel uitmaakte, zou echter nooit de pacht bekomen, ook al had zij een kenner van de Gentse fiscaliteit —

(132) JAS 762: P 25 april en 11 mei 1773. Zowel eerste schepen Vilain XIII als fiscaal Dierickx wantrouwen Van Goethem, maar leggen zich neer bij de tussenkomst van de gevolmachtigde minister. Zie SEG 1956: Vilain XIII aan Starhemberg 29 april 1773. JAS 762; Dierickx aan Starhemberg 13 april 1773.

(133) JAS 763: P 14 oktober 1786.

en wellicht ook van de ontduiking — tussen haar vennoten. Later betrok Van Goethem hem niet meer in de onderneming ¹³⁴.

Het lijkt erop dat zo wat iedereen in het pachterswereldje ontduiker was in de jaren 1750-1770. Pieter Motte, pachter in de jaren 1750, werd tien jaar na de pacht beschuldigd van fraude in zijn functie. Hoe hij daarbij tewerk ging wordt in de gerechtelijke documenten uitvoerig beschreven ¹³⁵.

Willem Liedts was betrokken in een smokkelzaak van zeepinvoer ¹³⁶. Ph. De Wulf, sinds 1727 „contre-boekhouder” van de bierrechten en pachter in 1765-1772 en 1774-1779, werd door fiscaal Dierickx beschreven als onbetrouwbaar en door J.B. De Moerloose in een schrijven aan raadsheer H. de Wavrans als „*uniquement guidé par l'appât du lucre*”. De Junta bleek al vóór deze vermelding op de hoogte van zijn oneerlijk optreden. Toch kreeg hij als principael driemaal het pachtcontract ¹³⁷.

Het ging zelfs zover dat sommige kandidaat-pachters op voorhand aan fiscaal Dierickx om informatie vroegen over de „*trucs*”, die de pachters benutten om zich te verrijken. Misschien wilden zij als echte ondernemers dit in hun kostprijs of bod verrekenen, zoals de reeds vermelde Pieter Slock deed. Zo'n consultatie van de fiscaal betekende echter bij de duivel te biechten gaan ¹³⁸! Dat de schepenen van de Keure niet altijd zo kieskeurig waren, getuigt hun steun aan pachter P. Vander Brugghe, die op het einde van het tweede pachtcontract (1759-1765) een bankroet zou doormaken. Over hem vond de Geheime Raad: „*il est indécent aux échevins de la Keure de protéger un pareil sujet et de vouloir lui confier par préférence les intérêts de la ville*.” ¹³⁹. Onvoorzichtig genoeg had de stad hem vóór de faling toegelaten zijn waarborg als stedelijk officier terug te trekken, een som van meer dan fl. 25.000 ¹⁴⁰.

Deze moraliteitsstudie kan men voor elk van de pachters voortzetten aan de hand van de gerechtelijke archieven. De Raad van Vlaanderen bevat bv. een aantal bundels over sommigen van hen. Maar ook degenen, die geen dossier hebben, komen er niet zo fraai uit. In een verslag van de nauw toeziende fiscaal Dierickx, — die tevens regeringscommissaris was voor de stad Gent, — worden alle pachters zonder onderscheid beschuldigd van oneerlijke praktijken. De fiscaal signaleert aan de Junta als courante praktijk concrete inbreuken op het pachtcontract. Zo verkochten de pachters veelal in het geheim de aangeslagen goederen zonder daar-

(134) JAS 769: Dierickx aan landvoogd 13 mei 1770, Dierickx aan Raad van Financiën 9 augustus 1771, P 27 augustus 1771, P 2 februari en 23 juli 1773 en dossiers. G.R. 277 B: Gents magistraat aan Geheime Raad 28 maart 1772. SAG 107/26, fol. 132-133.

(135) Oneerlijk optreden bij een aangeslagen schip: G.R. 277 A: Dierickx aan Raad van Financiën 9 april 1768. JAS 43, fol. 24, P 18 april en 21 juni 1768.

(136) R.v.Vl. 27.589.

(137) JAS 762: Dierickx aan Starhemberg 18 april 1772 en 13 april 1773. SAG 527/17: Mémoire van De Moerloose aan H. de Wavrans 3 juli 1771.

(138) JAS 762: P 18 april 1768.

(139) G.R. 276 B: P 17 mei 1762.

(140) SAG 107/24, fol. 237.

voor de verschuldigde stadsrechten te betalen, in strijd met art. 27 van het contract. Tegen art. 14 in, sloten zij zonder medeweten van de stad akkoorden af met kloosters of beroepsverenigingen. Zij benutten hun personeel om zelf beter te kunnen frauderen enz. De fiscaal stipte ook het onredelijke aan van de regeling van art. 26-27, die aan de pachters de mogelijkheid bood een minnelijke schikking te treffen met de smokkelaars of tot gerechtelijke vervolging over te gaan zonder enige ruggespraak met de stedelijke overheid. Hiermee werd alleen het privé-belang gediend in een aangelegenheid, die essentieel tot het openbaar domein behoorde. Ten slotte wees de Vlaamse magistraat op de zeer deficiënte machtsuitoefening van het vaste, stedelijke personeel. Niet alleen de pachters schoten te kort, ook de officieren van de stad, die in hun dienst stonden. De ontvangers hielden veelal het geld langer achter of gaven zich over aan oneerlijke praktijken, omdat niemand hen namens de stad controleerde¹⁴¹. Het rapport van Dierickx zou aanleiding zijn tot het oprichten van een controle-ambt, waarop wij verder nog terugkomen.

Spijts zijn dubieus optreden, had het wereldje van fiscale aannemers heel wat contacten met de meest respectabele leden van de ambtsadel. Dit blijkt o.m. uit de vele interventies van de schepenen ten hunnen gunste. Wij kennen ook heel wat aanbevelingen, opdat hun beschermelingen niettegenstaande een lager bod de pacht zouden toegewezen krijgen. Een principaal van een pachtcompagnie, Ph. De Wulf, zag zijn zoon zelfs opgenomen in het milieu van de ambtsadel: in 1764 werd Jan-Filip stadspensionaris te Oostende en in 1779 in zijn vaderstad Gent.

2.5.4. Veranderende attitudes (1778 en vlg.)

Wie een onderzoek doorvoert over de levenswijze en de gedragingen van de Gentse pachters, wordt verrast door een kentering, ja een radicale wijziging. Zo sterk is de mutatie, dat zij op het eerste gezicht bijna onverklaarbaar lijkt. Tot 1768 hoort men over de pachters talloze klachten. Dat jaar vormt een hoogtepunt: in de archieven van de Raad van Vlaanderen berust zelfs een hele portefeuille over de pacht van 1765-1768. Enkele jaren later, vanaf 1772-1774 leest men veel lof, dikwijls over dezelfde personen die voordien van onregelmatigheden beticht werden. Wij moeten daar ook even op ingaan.

In 1774 heette het dat de compagnie Ph. De Wulf, met J.B. Van Goethem als vennoot, zich gedroeg „avec toute l'exactitude possible”¹⁴².

(141) „J'observerai d'abord que les amendes et les confiscations que l'article 27 attribue en entier à l'admodiateur le laissant le maître absolu de transiger, de faire des accords et conventions ou de les poursuivre en justice, comme il le trouve le plus convenable à ses intérêts privés, sans être à ce sujet subordonné au magistrat ou à un surveillant impartial, sont une source continuelle de vexations ... conduite au fond abusive ... Il y a un autre article dont les admodiateurs abusent, ce sont les abonnements, qu'ils font au sujet du paiement des droits avec les distillateurs d'eau de vie de grain, les couvents ou autres, sans l'intervention d'une personne, qui puisse le contrôler et veiller qu'il ne s'y glisse ou ne s'y commet rien de préjudiciable à la ville.” JAS 762: Dierickx aan Raad van Financien 9 april 1768.

(142) JAS 761: P 23 september 1774.

Drie jaar later, bij het eind van de pachtperiode, noteert de Junta met verwijzing naar de Gentse commissie van financiën: „*Le comité se répand en éloges ... sur la conduite des admodiateurs actuels, sur leur intelligence, leur probité et nommément sur les bonnes qualités du nommé De Wulf*”¹⁴³. Enkele jaren later heet een pachter, L. De Vliegheer, „*assidu à son devoir*”¹⁴⁴. Na een ononderbroken reeks van slechte appreciaties volgt nu een even ononderbroken reeks van positieve beoordelingen, van waardering en lof¹⁴⁵. Raadsfiscaal en Junta waren nochtans dezelfde gebleven. De gunstige beoordeling moet op een kentering in het optreden der pachters gebaseerd zijn. Hoe deze ommekeer verklaren?

De verandering is wellicht toch niet zo verrassend als zij op het eerste gezicht lijkt. Zij was natuurlijk geen spontane reactie van de pachters, geen berouw omtrent het benutten van de mogelijkheden van het verleden. Voor wie echter de geschiedenis van het Gentse stadsbestuur van nabij kent, komt de kentering niet onverwacht en ligt de verklaring ervan voor de hand.

In 1768 was een nieuwe magistraat geïnstalleerd. Hieruit waren de schepenen verwijderd, die het voordien al te duidelijk hadden opgenomen voor ontduikers en smokkelaars. Een commissie was in het college van de Keure gevormd voor de studie van fiscaliteit en instellingen: de inventarisatiecommissie. Heel bijzonder was naast de pachters en het stedelijk financiepersoneel een controleur aangesteld. Toen de taak van de inventarisatiecommissie ten einde was, had men haar vervangen door een hervormingscommissie van vijf schepenen. Samen ondernamen dezen een weinig populaire sanering van de financiën. Zij volgden van nabij de uitbating van de fiscaliteit en bereidden de regie voor¹⁴⁶. De gewijzigde belangstelling van de magistraat en zijn permanente controle via een ijverige commissie deden de pachters voorzichtiger optreden. Het perspectief van de aanstelling van de besten onder hen tot directeur of regisseur van de stedelijke fiscaliteit deed hen bovendien meer plichtsgetrouw handelen: vanaf 1772 beloofde voorscheper Vilain XIII het directoraat van de stedelijke accijnzen en hun inning aan de meest verdienstelijke en betrouwbare.

(143) JAS 762: P 15 april 1777.

(144) JAS 763: Gent aan Raad van Financiën 10 oktober 1786.

(145) In 1782 getuigt pensionaris Corthals: „*La perception de nos droits va, on ne peut pas désirer mieux. Le sieur Liedts, le premier admodiateur, s'acquitte avec beaucoup d'activité de son devoir sans que personne s'en plaint.*” JAS 782: Corthals aan Limpens 29 januari 1782. Zie nog verder getuigenissen in JAS 763: magistraat aan Raad van Financiën 30 september en 10 oktober 1786. Wij kwamen slechts één afwijkende beoordeling tegen: deze van regeringscommissaris raadshere van Gheus. Op 9 mei 1776 rapporteerde hij dat Gent nood had aan „*des personnes entendues en matière de régie et de perception de droits, à quoi les admodiateurs actuels de la ville de Gand ne sont aucunément propres, n'ayant ni les connaissances ni l'activité et encore moins, à ce que je crois, la bonne volonté requise.*” Zijn rapport bevatte echter zo'n vreemde stellingnamen en partijidge adviezen, dat hij na enkele dagen werd afgezet. Zie JAS 780: Verslag van de Gheus 9 mei 1776, P 24 mei 1776.

(146) Analoge instellingen worden ook elders opgericht, bv. te Brugge en te Kortrijk. Zie Y. VANDENBERGHE, o.c., blz. 4-5. OPBA, dl. X, blz. 354-355.

Datzelfde jaar nog, diende een vennoot van pachter De Moerloose een verslag in over misbruiken in de Gentse accijnsheffingen¹⁴⁷. Dit bracht de hoofdpachter ertoe zijn beide vennoten De Wulf en Liedts te beschuldigen van oneerlijke praktijken en ze uit zijn compagnie uit te sluiten¹⁴⁸. Deze namen weerwraak: in 1773 bood De Wulf samen met zoon Liedts (vader was intussen overleden) en de roerige Van Goethem £ 3100 meer dan De Moerloose wilde inzetten. Onder druk van Brussel zag voorscheper Vilain XIII — en met hem de hervormingscommissie — af van zijn bezwaren tegen de persoon van de hoogstbiedenden, vooral tegen die van Van Goethem. Zo bekwamen zij de pacht¹⁴⁹.

In de loop van 1773-1774 gedroeg de vennootschap De Wulf zich bijzonder correct en voorbeeldig. Zij konden op een jaar tijd de opbrengst van zowat alle accijnzen aanzienlijk doen stijgen. Zij bleven dan ook de pacht bewaren. De eerste stap in de overgang naar de regie werd gezet: zij kregen vanaf 1774 een beperkter aandeel in de winst nl. nog 1/15 maar daarnaast een vaste jaarwedde: fl. 500¹⁵⁰. In 1786 zou Jean Liedts de eerste directeur van de fiscaliteit worden en meteen stedelijk ambtenaar.

De aannemers van fiscale inningen hoorden in Vlaanderen thuis in een groep van durvende financiers. Zij waren harde werkers en maakten van alle gelegenheden gebruik om zich te verrijken. Zij waren zelden industriëlen, maar vaker vertegenwoordigers van ondernemers uit de tertiaire sector. Niet zelden waren zij officiehouders en financiële ambtenaren. De lakse controle van de overheid gaf aanleiding tot het inzetten van weinig orthodoxe middelen om aan geld te geraken. Hun voornaamste inkomen zou, naast die van de zelf ondernomen fraude, afkomstig geweest zijn van boeten en verbeurdverklaringen. Tijdgenoten hebben deze bedragen nooit kunnen evalueren.

De strengere controle van de overheid en het afnemende favoritisme van de magistraat zouden stappen worden in de richting van het innen in eigen beheer en zouden de weinig scrupuleuze pachters tot meer correcte gedragingen brengen.

Terwijl in Frankrijk de *fermiers royaux* tot de zeer gegoede standen behoorden, was dat in Vlaanderen niet zo. De pachters moeten er ruim geld verdiend hebben. Over hun consumptiepatroon en cultuur is ons nog weinig bekend.

(Vervolgt)

(147) JAS 762: Dierickx aan landvoogd 18 april 1772.

(148) JAS 762: Verzoekschrift van De Moerloose 1 april 1772.

(149) JAS 762: P en D 11 mei 1773. SEG 1956: Vilain XIII aan Starhemberg 29 april 1773.

(150) G.R. 277 B: D 29 april 1774. JAS 761: P. 23 september 1771; 762: P. 20 april 1774; 780: Verslag de Gheus 9 mei 1774. SAG 107/27, fol. 76-77, 81-82.